

Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi

Ahmet ÇEVİKBAŞ¹

Öz

NATO'nun 1999 yılında Kosova'da icra ettiği Müttefik Güç Harekâtı hem askeri hem de hukuki anlamda tartışmalara yol açmıştır. NATO, bütün askeri eylemlerin durdurulması, şiddet ve baskının sona erdirilmesi için Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) askeri birliklerinin yanında ülkenin sivil altyapısına da taarruz etmiştir. Ağır bombardıman sonucunda günlük yaşamın devamının sağlanmasında sıkıntılar yaşanması hem Sırp halkı hem de Sırp ağırlıklı YFC ordusunda moral çöküntüsü yaratmış ve Sırp liderliğini NATO'nun şartlarıyla uzlaşarak savaşı sona erdirmeye zorlamıştır. NATO'nun Kosova'ya yönelik harekâtının askeri boyutu, bir ülkenin sivil alt yapısına taarruz edilerek bir askeri harekâtın sonuca ulaştırılmasının bir örneğini teşkil etmesi nedeniyle bu çalışma kapsamına alınmıştır. Diğer yandan NATO'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi onayı almadan harekâtı başlatması uluslararası hukuka aykırı olmuştur. Ancak Kosova'daki yaşanan krizin insani boyutu, harekâtın etik olarak meşruiyet zeminine oturmasına imkân sağlamıştır. Kosova Harekâtı, daha sonraki dönemde insani müdahale konusunda bir örf ve adet hukuku oluşumuna halihazırda yol açmamıştır. 1999 yılı sonrasında insani müdahale içeren kriz yönetim operasyonları, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi onayı ile icra edilmiştir. Bu nedenle Kosova Harekâtı uluslararası hukukta bir istisna olarak kalmaya devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müttefik Güç Harekâtı, uluslararası hukuk, Kosova, NATO

Is Operation Allied Force an Exception to Humanitarian Interventions? Evaluation of NATO's Operation towards Kosovo from International Law and Military Perspectives

Abstract

Operation Allied Force (OAF), conducted by NATO in 1999, resulted in debates regarding the military aspects and the international law. NATO attacked the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) civilian infrastructure as well as its troops to stop all military actions, violence and repression. Difficulties in ensuring the continuation of daily life as a result of the massive bombings created a moral collapse among Serbians more specifically in the FRY military and public, and this forced the Serbian leadership to end the war by coming to terms with NATO. The military dimension of OAF is included in this study due to the fact that OAF has been an example of finalizing a military operation as a result of massive bombing of civilian infrastructure of a state. On the other hand, NATO's initiating the campaign without the approval of the United Nations Security Council violated the

¹ Yazışma adresi: Doktora Öğc., Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri ABD., Bakanlıklar, Ankara, ahmetcevikbas@yahoo.com

international law. However, the humanitarian dimension of the crisis in Kosovo provided an ethical base for the operation. OAF did not result in the formation of a customary international law regarding the humanitarian intervention in the later period. After 1999, crisis management operations including humanitarian intervention have been conducted with the approval of the United Nations Security Council. Therefore, OAF has remained an exception in international law.

Keywords: Operation Allied Force, international law, Kosovo, NATO.

Giriş

Balkanlar, tarih boyunca, coğrafi konumu nedeniyle insan topluluklarının göçlerine maruz kalmış, ayrı ve aynı dinlere mensup milletlere geçici ve devamlı yerleşme imkânı sağlamıştır. Bu durum, bölgede çeşitli kavim, dil ve dinlere sahip devletlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Balkanlardaki hemen her devletin sınırları içerisinde komşu devlet halkı ile aynı kökene mensup azınlık nüfusu mevcuttur. Aslında Balkanlarda yaşanan sorunların temelinde de bu yatmaktadır. Bir devletin içindeki azınlıklar, diğer devletler için müdahale ve baskı aracı ya da tahrik edilecek bir unsur olarak görülmektedir. Devletlerin bu yapısı sonucu Balkanlar, tarih boyunca etnik, dini ve siyasi çatışmaların yaşandığı, aynı zamanda büyük güçlerin Avrupa üstünlüğünü elde etme mücadelesinde bir rekabet alanı olmuştur.

Bu anlamda Kosova, yukarıda tanımlanmaya çalışılan Balkan yapısının küçük bir modelini oluşturmaktadır. Kosova'da kökenlerini en eski Balkan topluluğu olan İlliryyalılara dayandıran Arnavutlar, Türkler, Sırlar ve Boşnaklar'dan oluşan etnik bir yapı mevcuttur (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı [ATASE], 2009: 1). Ancak bu etnik yapı içerisinde Arnavutların ezici bir çoğunluğu bulunmaktadır. 1991 yılı nüfus sayımına göre Kosova'nın nüfusunun % 82'sini (Hamza, 2006: 77) ve 2005 yılı nüfus sayımına göre Kosova'nın nüfusunun % 92'sini Arnavutlar oluşturmaktadır (ATASE, 2009: 5). Ayrıca Kosova, stratejik önemi nedeniyle tarih boyunca, üzerinde güç mücadelesi yaşanmış ve büyük devletlerin toprakları içerisinde yer almıştır (Yılmaz, 2005: 7). Bu kapsamda, 20. yüzyılda da Kosova, Sırlar ve Arnavutlar'ın üstünlük ve etkinlik kurma çabalarına ev sahipliği yapmıştır. Bu çabanın son aşaması, 1998 yılı ortası ile 1999 NATO müdahalesi sonrasına kadar olan sürede yaşanmıştır. Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyetlerinden oluşan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) askeri birlikleri, bölgeyi kontrol altına almak amacıyla Kosova'ya girerek 10.000 sivil öldürmüş ve yaklaşık olarak 1.000.000 insanın evini terk etmesine neden olmuştur (ATASE, 2009: 34).

Kosova'da meydana gelen olayların bir insani felakete dönüşmesi üzerine NATO müdahale kararı almıştır. 78 gün süren Müttefik Güç Harekâtı-Operation Allied Force kapsamında hava saldırılarıyla NATO, YFC'nin askeri birliklerini Kosova'dan çekmeyi kabul etmeye zorlamış ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin aldığı 1244 sayılı karar ile Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) teşkil edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 2/4. maddesinde üye devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmaları yasaklanmıştır. Bu maddenin istisnası, 51. madde kapsamında meşru müdafaa olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, BMGK, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptaması durumunda uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için BM Antlaşmasınının 41 ve 42. maddeleri kapsamında önlemler alınmasına karar verebilmektedir. Diğer bir ifadeyle BMGK, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için 42. madde kapsamında askeri güç kullanılmasına karar verebilmektedir. Dolayısıyla Kosova krizinde BMGK yetkilendirmesini takiben üye devletler, YFC birliklerine karşı askeri bir harekât başlatmış olsalardı, müdahale uluslararası hukuka uygun sayılabilecekti. Buna rağmen NATO, BMGK yetkilendirmesi olmaksızın Kosova'daki insani duruma dikkat çekerek Müttefik Güç Harekâtını başlatmıştır. Bu durum, hem insani müdahalenin hem de söz konusu harekâtın uluslararası hukuka uygun olup olmadığı tartışmasını ortaya çıkarmıştır.

Bu kapsamda, bu çalışmada, Müttefik Güç Harekâtının askeri ve hukuki boyutu incelenecektir. İlk olarak, inceleme sürecine ışık tutacak olması nedeniyle Kosova tarihi kısaca gözden geçirilecektir. İkinci bölümde NATO harekâtının askeri değerlendirmesi yapılacaktır. Bu harekât, uygulanması ve hedefleri açısından ilklerin yaşandığı bir nitelik göstermektedir. Operasyonun hedefine sadece hava harekâtı ile ulaşılmıştır. Hava harekâtında, YFC güvenlik kuvvetlerine –hem ordu hem hava kuvvetleri hem de silahlı polis güçlerine- önemli zarar verilmiştir. Ancak YFC güvenlik kuvvetlerinin zarara uğraması, Miloşeviç yönetiminin Kosova'ya yönelik saldırıyı durdurması sonucunu sağlamamıştır. Bu sebeple Miloşeviç yönetimini caydırmak için sivil halkın da kullandığı Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin altyapı tesislerine, ulaştırma hatlarına ve stratejik nitelikteki ekonomik ve komuta kontrol tesislerine hava saldırısı yapılmıştır. Bu şekilde sivil halk arasında ortaya çıkarılan umutsuzluk ve bıkkınlık Sırpların yönetimindeki YFC ordusuna da yansımış ve NATO'nun başarısına giden süreç şekillenmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle NATO,

YFC'nin savaşıma azim ve iradesini, ülkenin sivil alt yapısına taarruz ederek kırmıştır.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde Müttefik Güç Harekâtı'nın uluslararası hukuka uygun olup olmadığı incelenecektir. Bu kapsamda ilk olarak *insani müdahale* kavramının uluslararası hukuktaki yeri tartışılacaktır. Müteakip aşamada NATO harekâtının hukukiliği değerlendirilecektir. Bu bölümün savı ise Müttefik Güç Harekâtı'nın, uluslararası hukuka uygun olmadığı ancak etik ve insaniyet bakış açılarından meşruiyet zeminine sahip olduğu şeklindedir. Çalışmanın son bölümünde ise Kosova Harekâtı sonrasındaki insani müdahale içeren kriz yönetim operasyonları ve doktrinlerindeki gelişmeler incelenerek Kosova Harekâtı'nın insani müdahale hususunda bir uluslararası örf ve adet hukuku çerçevesinde bir oluşuma yol açıp açmadığı değerlendirilecektir. Son olarak Sonuç bölümünde, NATO'nun YFC'nin sivil altyapı tesislerine saldırmasının insani müdahale kavramının mantığı ile çelişip çelişmediği değerlendirilecektir.

Soğuk Savaş Öncesi Kosova Tarihi

Kosova, tarih boyunca, Roma İmparatorluğunun, Avarların, Bulgarların ve Sırların idaresi altında kalmıştır. Sırların Kosova'ya ilgisi, Ortaçağ'da başlamıştır. Kosova, 1170 yılında, Orta Çağ Sırp Devleti'nin idari ve kültürel merkezi haline dönüşmüştür (ATASE, 2009: 12). Kral Duşan zamanında Sırp Devleti en parlak dönemini yaşamış ve bir Kosova şehri olan Prizren, bu devletin başkenti olmuştur (Yılmaz, 2005: 29).

1389 yılında Osmanlı Sultanı I. Murat'ın Sırları Kosova'da yapılan savaşta yenmesi sonucunda Kosova Osmanlı idaresi altına girmiştir. Diğer yandan Sırların bu savaşta alınan yenilgiyi hiç bir zaman kabullenemedikleri ve bu sebeple savaşa yönelik olarak Sırların mağlubiyetlerini seçilmişlikle özdeşleştiren farklı efsane ve inançlar geliştirdikleri ifade edilmektedir (Bozkurt, 2010: 56). Hatta savaş hakkında oluşturulan destansı hikâyelerin, Sırp milliyetçiliğinin oluşumuna katkı sağladığı ve Kosova'nın bir Sırp toprağı olduğu fikrini sağlamlaştırdığı belirtilmektedir (Ayhan, 2010: 79). Sırp toplumunda oluşan bu fikir, Miloşeviç'in, 28 Haziran 1989 yılında, savaşın yapıldığı Gazimestan'da yaptığı konuşmada da kendini göstermektedir. Miloşeviç, bu konuşmasında: "Kosova'da yapılan kahramanlık, altı yüzyıl boyunca bizim yaratıcılığımıza ilham olmuştur ve onurumuzu güçlendirmektedir ve bir zamanlar, kaybederken yenilmemiş olmayı başaran büyük, cesaretli ve onurlu bir

orduya sahip olan ender milletlerden birisi olduğumuzu göstermektedir” ifadesini kullanmıştır (www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm, t.y.: 25. paragraf).

Osmanlı döneminde Kosova, Üsküp Sancağına bağlanmıştır. İkinci Viyana Kuşatmasından sonra Kosova’da, 1479 yılında Arnavutluk’un Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesi ile birlikte müslüman olmaya başlayan Arnavut halkın yerleşimi teşvik edilmiştir. 1690 ve 1737 yıllarında Avusturya-Macaristan imparatorluğunun Kosova’ya yaptığı akınların başarısız olması üzerine söz konusu tarihlerde Sırp nüfusun kitleler halinde Kosova’yı terk ettikleri görülmüştür (Yılmaz, 2005: 31). Balkan Savaşlarına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kosova, Balkan Savaşları sonrasında imzalanan 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması ile Sırbistan’a bırakılmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında bölge, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı sınırları içinde yer almıştır. II. Dünya Savaşı esnasında ise Kosova, Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Almanlar, Kosova ve Arnavutluk’un birleşmesini öngören Birleşik Arnavutluk’u savaş sonunda destekleyeceklerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir (Yılmaz, 2005: 36). Bununla birlikte, Almanya’nın savaşı kaybetmesi ve Tito taraftarlarının Kosova’da kontrolü ele geçirmesi üzerine Birleşik Arnavutluk projesi rafa kalkmıştır. II. Dünya Savaşından sonra eski Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı yerine komünist bir rejim kurulmuştur. Yeni kurulan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti devleti, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Makedonya ve Bosna Hersek Cumhuriyetlerinden oluşmuştur. Bu federal yapıdaki oluşumda, kuzeyde Voyvodina ile güneyde Kosova’ya Sırbistan Cumhuriyeti içerisinde özerk bölge statüsü verilmiştir.

Soğuk Savaş ve Sonrasında Kosova Tarihi ve NATO Operasyonuna Giden Süreç

Tito döneminde, federal yönetimde yer alan Sırp kökenli İçişleri Bakanı ve aynı zamanda askeri istihbarat şefi olan Alexander Rankoviç’in tahriki ile Sırp tarafında Kosova’da yaşayan Arnavut ve Türklere yönelik saldırılar yaşanmıştır. Ancak Tito’nun 1966 yılında Alexander Rankoviç’i görevden alması ile bu tür olaylar fazla büyümeden sona erdirilmiştir. Tito döneminde Kosova, büyük bir özerklik elde etmiştir. Federal devletin gücünü Cumhuriyetlere dağıtan 1974 anayasa değişiklikleri kapsamında Kosova ile Voyvodina’ya Federasyon’dan ayrılma hariç diğer federe devletlerin bütün hakları verilmiştir (Mertus, 2009: 463). Değişiklikler kapsamında, Kosovalılar, Priştine’de kendi üniversitelerini

kurabilmişler ve bayraklarını kullanabilmişlerdir. Daha da önemlisi değiştirilen anayasaya, Federal Hükümetin Kosova'ya yönelik alacağı kararlarda Kosova'nın da onayının alınması şartı konulmuştur (ATASE, 2009: 31).

Sonuç itibariyle Tito, birbirinden farklı dine ve millete mensup unsurların birlikte yaşayabileceği bir birlik oluşturmuştur (ATASE, 2009: 31). Ancak Hırvat kökenli Tito'nun 1981 yılında ölümü, 1990'lı yıllarda Bosna ve Kosova'da yaşanan insani felaketlere giden süreci başlatmıştır.

1974 anayasa değişiklikleri, aslında hem Sırları hem de Kosovalı Arnavutları tam olarak memnun edememiştir. Değişiklikleri, Sırlar, Kosova'ya verilen hakların, bölge üzerindeki Sırp kontrolünü azalttığını; Arnavutlar ise bir *cumhuriyet* yapısı vermediğini belirterek eleştirmişlerdir (Mertus, 2009: 464). Bununla birlikte söz konusu anayasa değişiklikleri, Kosova'nın bugünkü bağımsızlığına giden yolda önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir (Mertus, 2009: 464).

Sırlarla Kosovalı Arnavutların birbirlerinden ayrılmasına sebep olan sürecin başlangıcında iki önemli gelişme bulunmaktadır. Birincisi, Sosyalist Yugoslavya'nın sembolü olan ve farklı kimlik özellikleri ile birlikte yaşamaları neredeyse imkânsız olan toplulukları bir arada tutan Tito'nun ölmesidir. İkincisi, Sırp milliyetçisi, Slobodan Miloşeviç'in YFC'nin başına gelmesidir.

Kosova'daki olayların başlangıcını 1981 yılında Priştina Üniversitesi öğrencilerinin yaptığı gösteriler oluşturmaktadır. Öğrencilerin gösterilerinin özünde gerek Kosova'da gerekse ülkenin diğer bölgelerinde iş bulmakta büyük zorluklarla karşılaşmaları yer almaktadır (Babuna, 2010). Bu durumun değişmemesi ve ekonomik zorlukların sürekli artması öğrencileri siyasi bir çözüm aramaya yönlendirmiştir (Babuna, 2010). Gösteriler iki hafta içerisinde Prizren'e ve bir ay içerisinde neredeyse tüm Kosova'ya yayılmıştır (Mertus, 2009: 464). Gösterilere yönelik polisiye tedbirlerin kullanılması sonucu dokuz sivil hayatını kaybetmiş ve 250 civarı sivil yaralanmıştır (Babuna, 2010). Bununla birlikte Kosova'daki gösteriler devam etmiş ve 1981-1985 yılları arasında 3.444 Kosovalı Arnavut, milliyetçi suçlarla¹ hapis cezası almıştır (Mertus, 2009: 464).

1988 yılında Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti cumhurbaşkanı olarak Belgrad'da yaptığı bir mitingde Miloşeviç, Kosova'nın otonomisini kaldırmaya yönelik anayasa değişikliğini planladığını ve Sırbistan'ın tekrar bütünlüğünün sağlanacağını belirtmiştir. Hemen arkasından 1989 yılında Kosova Savaşının yapıldığı meydana Sırları koruyup kollama sözü

vermiş ve gerekirse bu amaca yönelik silah kullanacağını belirtmiştir (Yılmaz, 2005: 41). Miloseviç'in yaptığı bu konuşmalar, Kosova'da olayların tekrar başlamasına yol açmıştır.

Miloşeviç Kosova'ya yönelik planını, 1989 yılı başında uygulamaya koymuştur. İlk olarak Kosova'daki özerk yönetimin yetkileri kısıtlanmıştır. Bu kapsamda, polis, mahkeme, eğitim ve sivil savunma hususlarında yetkiler Sırbistan'a devredilmiştir (Yılmaz, 2005: 42). Devamında 28 Mart 1989 tarihinde Belgrad'daki Federal Meclis'te alınan karar sonucunda Kosova'nın özerkliğine son verilmiştir (Yılmaz, 2005: 42). Ancak bu düzenlemeler, Kosova'da şiddetli tepki almış ve yapılan gösterilerde yaklaşık 100 kişi hayatını kaybetmiştir (Yılmaz, 2005: 42). Hatta 1990 yılı Mart ve Nisan aylarında yapılan gösterilerde 7.421 kişinin Sarin gazı kullanımı sonucunda zehirlendiği iddia edilmektedir (Berisha, 2000: 64; Aktaran: Yılmaz, 2005: 43).²

Bu dönemde Kosova'nın Sırplaştırılması programı kapsamında Kosovalı Arnavut kamu görevlileri (doktorlar, öğretmenler, işçiler v.b.) işlerinden atılmış ve yerlerine Kosova'da yaşayan etnik Sırlar yerleştirilmiştir (Mertus, 2009: 466). Mahalli polis gücü lağvedilerek yerine Sırp İçişleri Bakanlığına bağlı özel bir polis gücü oluşturulmuştur (Mertus, 2009: 466). Ayrıca, Kosova'nın kontrol altında tutulmasına yönelik olarak Kosova içerisindeki Sırp askeri varlığı da artırılmıştır (Mertus, 2009: 466).

Kosova'daki özerk yönetimin tasfiyesine yönelik bu çabalar, Kosova Meclisinin, 2 Temmuz 1990 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesi ile sonuçlanmıştır (Yılmaz, 2005: 43). Bağımsızlık ilanı, 5 Temmuz 1990 tarihinde Kosova Meclisinin ve Hükümetinin feshedilmesine sebep olmuştur (Mertus, 2009: 466). Kosovalı parlamenterler, 7 Eylül 1990 tarihinde Kaçanik kentinde gizlice toplanarak Kosova Cumhuriyeti'nin anayasasını ilan etme kararı almışlardır. Müteakip aşamada 1991 yılı Ekim ayında Kosova Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Ancak uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır. Avrupa Topluluğu'nun öncülüğünde kurulan ve 1991-1993 yılları arasında Yugoslavya'nın dağılması sürecinde ortaya çıkan hukuki sorunları inceleyen Badinter Tahkim Komisyonu Kosovalı Arnavutların kendi geleceklerini belirleme (self-determinasyon) hakkının olmadığı belirtilmiştir (Şahin, 2009: 240). Kosovalı Arnavutlar, bu durumdan etkilenmemiş, aksine kendi paralel devletlerinin kurulum sürecini devam ettirmişlerdir (Şahin, 2009: 240). Bu kapsamda, 1992 yılındaki Sırp seçimleri boykot edilmiş, kendi parlamenter ve devlet başkanlığı seçimlerini yapmışlardır. Yapılan seçimlerde Kosova'nın bağımsızlığı yönünde %99

oranında oy kullanılmış ve Kosova Demokratik Birliği'nin (Lidhja Demokratike e Kosovës, LDK) lideri İbrahim Rugova başkan olarak seçilmiştir (Yılmaz, 2005: 44). Kosova Demokratik Birliği, sorunu uluslararası alana taşıma, Kosova Cumhuriyeti'nin devlet aygıtını ana hatlarıyla oluşturma ve Sırp yönetimini sistematik bir şekilde reddetme şeklinde üç boyutlu bir politika izlemeye çalışmıştır (Yılmaz, 2005: 44). Seçim sonucunda paralel bir devletin kurulması ile birlikte Kosova içerisinde paralel bir toplumun da oluşturulması süreci başlamıştır. Paralel toplumun oluşturulması süreci bir plan çerçevesinde gerçekleşmemiş, Milošević yönetiminin baskısına tepki olarak ortaya çıkmıştır (Mertus, 2009: 467).

Bu dönemde Milošević yönetimi, baskıcı politikalarını eğitim alanına yöneltmişlerdir. Kosova'daki okulların müfredatı değiştirilmiş, bu kapsamda Arnavutça eğitim azaltılmış, Arnavutça konuşan öğrencilere ortaokula girmeden önce Sırpça dil sınavı şartı koşulmuş, Arnavut kökenli 6.000 öğretmen ve 115 idareci okullardan uzaklaştırılmış ve Priştina Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi kapatılmıştır (Mertus, 2009: 467). İlkokullar da ise daha özel bir uygulama yapılmıştır. Bu kapsamda, genel olarak Arnavut ve Sırp çocukların eğitim binaları ayrılmış, daha az sayıdaki Sırp çocuklar daha fazla tesise sahip olurken çok daha kalabalık olan Arnavut çocuklar daha az eğitim tesisini kullanmak zorunda bırakılmışlardır (Mertus, 2009: 467). Örneğin, sekiz Sırp çocuğu dokuz derslikli, spor salonlu ve laboratuvarlı bir eğitim kompleksini kullanırken, 1.000 Arnavut çocuk tek bir binayı kullanmıştır (Mertus, 2009: 467). Aynı binayı kullanmalarının gerekmesi durumunda Sırp ve Arnavut çocuklar günün farklı saatlerinde binayı kullanmışlardır (Mertus, 2009: 467). Bu duruma tepki olarak Kosova halkı kendi olanaklarıyla paralel bir eğitim ağı geliştirmiştir (Babuna, 2010). Bağışlarla finanse edilen bu sistem kapsamında yaklaşık olarak 24.000 öğretmen, halkın tahsis ettiği ev ve ortamlarda Arnavut nüfusuna ilköğretimden üniversiteye kadar eğitim vermeye başlamıştır (Babuna, 2010).

Kosovalı Arnavutlar, Kasım 1995'te imzalan Dayton Antlaşmasında kendilerine yönelik bir beklenti içerisinde olmuşlardır. Ancak, Milošević'in söz konusu Antlaşmada Kosova'ya değinilmemesi şartını koşması nedeniyle Kosova ile ilgili bir husus, Dayton Antlaşmasına dâhil edilememiştir (Yılmaz, 2005: 48). Milošević'i bir an önce antlaşma masasına oturtmak ve Bosna'daki savaşı sona erdirmek isteyen uluslararası toplum da Dayton görüşmelerinde pürüz yaratabilecek Kosova konusunu gündeme getirmekten kaçınmışlardır. (Taşdemir ve Yürür, 1999: 146) Dayton

Antlaşmasında Kosova'ya yönelik bir hususun yer almaması, Kosovalı Arnavutlarda hayal kırıklığı oluşturmuş ve bu gelişme, Kosova Kurtuluş Ordusunun (KKO) [Ushtria Çlirimtare e Kosovës (UÇK)] kurulmasına sebebiyet vermiştir. 1996 yılında ilk kez adını basında duyuran KKO, kendisini Kosova'nın bağımsızlığını hedef edinen milli ve siyasi bir teşkilat olarak nitelemiştir (Yılmaz, 2005: 48). İsviçre ve Avrupa'ya dağılmış Arnavut diasporası tarafından desteklendiği iddia edilen KKO, 1997 yılında Sırp polis karakollarına yönelik saldırılarla adını duyurmaya başlamıştır (Şahin, 2009: 241). Sırp ordusu ile karşılaştırıldığında güçsüz konumda olan KKO'nun, yaptığı eylemlerle bir zafer elde etmek yerine Sırp ordusunu misilleme yapmaya zorlamayı ve böylelikle kendi lehlerine uluslararası toplumun Kosova'ya müdahale etmesini sağlamayı hedefledikleri belirtilmektedir (Şahin, 2009: 241).

22 Mart 1998 tarihinde Arnavutların Parlamento seçimlerini yapacaklarını duyurması, Sırp ordusunun, 28 Şubat 1998 tarihinde KKO kontrolünde bulunan Drenitsa kentine saldırmasına yol açmıştır. Bunun üzerine, Amerika, İngiltere, İtalya, Almanya, Fransa ve Rusya'dan oluşan ve Yugoslavya'nın dağılma sürecinde kurulan Temas Grubu, 9 Mart 1998 tarihinde Londra'da toplanarak bazı tavsiye kararları almıştır. Bu kararlar kapsamında, YFC'ye silah ambargosu uygulanmasına yönelik olarak BMGK'nin bir karar alması istenmiş, ayrıca Miloseviç'e özel polis birliklerini geri çekmesi ve sivil halka karşı saldırıda bulunulmaması çağrısı yapılmıştır (Gomersall, 1998: 4). Temas Grubu'nun 25 Mart 1998 tarihinde yaptığı toplantıda ise Londra'da alınan kararlar tekrar dile getirilmiş, Kosova'daki durumun yumuşatılması, Sırp özel polis birliklerinin geri çekilmesi ve sorunun çözümüne yönelik diyalogun başlaması için Sırp yönetimine dört hafta süre tanınmıştır (Yüksek Temsilci ve AB Özel Temsilcisi Ofisi, 1998: 8. madde). Temas Grubu'nun çalışmalarını müteakip BMGK, 31 Mart 1998 tarihinde 1160 sayılı BMGK kararını kabul etmiştir.

1160 sayılı BMGK kararı, Kosova sorununa bulunacak çözümün, YFC'nin toprak bütünlüğü zeminini üzerine inşa edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte söz konusu Karar, Temas Grubunun kararlarıyla paralel bir şekilde, Kosova sorununun çözümüne yönelik diyalog sürecinin başlatılmasını, Kosova'daki özel polis birliklerinin çekilmesini, KKO'nun terörist aktivitelere son vermesini, Arnavut liderlerin terörist faaliyetleri kınamasını, YFC'ye silah satılmamasını ve tedarik edilmemesini istemiştir (BMGK 1160 sayılı karar metni, 1998: 1-10. maddeler).

1998 yılı Mayıs ayı içerisinde Miloseviç ve Rugova karşılıklı görüşmelere başlamışlardır. Görüşmelerin sonuç vermediği iddiası ile Rugova görüşmelerden çekilmiştir. Bu aşamada KKO, Sırp hedeflerine yönelik saldırılara başlamış ve Kosova'nın kırsal bölgelerinin bir kısmını kontrolü altına almıştır (ATASE, 2009: 35). Kosova'da kötüleşen durum üzerine BMGK toplanarak 23 Eylül 1998 tarihinde 1199 sayılı kararını almıştır.

1199 sayılı BMGK kararında, Kosova'da meydana gelen gelişmelerin bölgenin barış ve güvenliğine tehdit oluşturduğu belirtilmiş, ancak zorlayıcı önlemlere yönelik karar alınamamıştır. Kararda, 1160 sayılı kararın gereklerinin yerine getirilmesi istenmiş, her türlü terörist faaliyet kınanmış, silahlı çatışmalar nedeniyle evlerini terk eden Kosova halkının geriye dönme hakkı olduğu belirtilmiş ve bu süreçte geriye dönüşün olumlu şartlarının oluşturulması görevinin YFC'nin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu kararda, Kosova'daki sorunun YFC'nin toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi, bu kapsamda tarafların acilen ateşkes ilan etmeleri, hem Arnavut hem de YFC otoritelerinin insani bir felakete dönüşmek üzere olan insani durumu iyileştirmek için çabalarda bulunmaları, her iki tarafın acilen sorunun çözümüne yönelik olarak diyalog sürecini başlatmaları, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) bünyesinde Kosova Denetim Misyonu [Kosovo Verification Mission (KVM)] kurulması ve uluslararası kurumların ve devletlerin bu misyona katılmaları istenmiştir (BMGK 1199 sayılı karar metni, 1998: 1-17. maddeler).

Ekim 1998 ayı içerisinde ABD'li diplomat Richard Holbrooke ile Miloseviç arasında yapılan bir dizi görüşme sonucunda Kosova'daki Sırp asker ve polis birliklerinin sayısının eski seviyesine indirilmesi ve Sırp birliklerinin geri çekilişini gözlemlemek üzere AGİT'in 2000 kişilik bir gözlemci heyetini Kosova'ya göndermesi ve NATO'nun da havadan gözetleme misyonu oluşturması hususlarında anlaşmalar yapılmıştır (Yılmaz, 2005: 50). 24 Ekim 1998 tarihinde BMGK tarafından alınan 1203 sayılı karar ile söz konusu anlaşmaların olumlu karşılandığı belirtilmiş ve bir an önce anlaşmaların hayata geçirilmesi istenmiş ve daha önce alınan 1160 ve 1199 sayılı kararların uygulanmasının beklendiği ifade edilmiştir. Bu kararda da Kosova'da meydana gelen olayların bölgesel barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu, bütün devletlerin YFC'nin toprak bütünlüğüne saygı göstermeleri gerektiği ifade edilmiştir (BMGK 1203 sayılı karar metni, 1998).

AGİT Kosova Denetim Misyonu, YFC'nin BMGK'nin 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararlarına uymasını ve ateşkesin uygulanmasını takip etmek ve askeri birliklerin hareketlerini gözlemek amacıyla Ekim 1998-Mart 1999 ayları arasında görev yapmıştır. Ancak, Ocak 1999 ayından itibaren silahlı çatışmaların tekrar başlaması üzerine 20 Mart 1999'da Kosova'dan çekilmiştir.

18 Ocak 1999 tarihinde Priştina'nın 25 km kuzeyindeki Racak köyüne yapılan ve 45 kişinin yaşamını kaybettiği Sırp saldırısı, Ekim 1998 ayından itibaren yaşanan ateşkesi sona erdirmiştir. KKO ile Sırp birlikleri arasında çatışmalar tekrar başlamıştır. Bu dönemde Miloşević, BMGK'nin ilgili kararlarına uyulmaması durumunda NATO tarafından hava saldırılarına maruz kalacağı şeklinde uyarılmıştır (Webber, 2009: 449). Sorunun barışçıl çözümüne yönelik son aşamayı ise Fransa'nın kuzeyindeki Rambouillet kasabasında YFC ile Kosovalı Arnavutların temsilcilerinin katılımı ile yapılan görüşmeler oluşturmuştur. Görüşmeler sonucunda bir anlaşmaya varılmıştır.

Rambouillet Anlaşmasında, Kosova'nın YFC'ye bağlı kalmasına karar verilmiş ancak Kosova'ya kendi kendini yönetme hakkı verilmiştir. Bu durum, Kosova'nın Federal Cumhuriyet yapısı içerisinde *de facto* üçüncü bir cumhuriyet konumuna ulaşmasına imkân tanımıştır. Anlaşmaya göre, Federal Cumhuriyet, ayırım yaratmayacak şekilde, ortak pazarın kurulması, savunma, dış politika, gümrük, federal vergi gibi hususlarda yetkilere sahip olacaktır. Federal Cumhuriyet, Kosova'nın yönetimine karışamayacak ancak Kosova, Federal Meclise üye seçebilecektir. Kosova, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme de dâhil olmak üzere kendi mahkemelerini ve eğitim sistemini kurabilecektir. Kosova'nın sınırları değişmeyecektir (Rambouillet Antlaşması, 1999: Madde I). Kosova kendi polis teşkilatına sahip olacak, Sırp sınır polisi sadece Kosova'nın uluslararası sınırlarında görev yapabilecektir. Teşkil edilecek Kosova ordusu ise ağır silaha sahip olamayacaktır. Diğer bir ifadeyle Kosova ordusunda tank, zırhlı araç ve hava savunma sistemleri bulunmayacaktır. Kosova ordusu sınır koruma görevi kapsamında sadece hafif silahlara sahip olacaktır (Rambouillet Antlaşması, 1999: Madde IV); Son olarak anlaşmaya göre, NATO, kurulacak barış gücü Kosovo Force (KFOR) ile istediği zaman Yugoslavya Federal Cumhuriyetine girebilecektir (Rambouillet Antlaşması, 1999: Madde VIII).

Rambouillet Anlaşması, Yugoslavya açısından, egemen bir devletin kabul edebileceği bir anlaşma olmamıştır. Anlaşma, Kosova'yı merkezi

devletin kontrolünden çıkarmakta ve Kosova'nın sözde bir bağıllıkla Federal Cumhuriyete bağlanmasını ve NATO'nun YFC içerisinde hareket serbestisine sahip olmasını öngörmektedir. Diğer yandan, anlaşma, her ne kadar Kosova'nın, kendi içinde büyük bir özerkliğe sahip olmasını desteklese de Arnavutların istediği tam bağımsızlık hedefini sağlamamaktadır. Bununla birlikte, başlangıçta Arnavutlar da anlaşmayı kabul etmek istememişler ancak uluslararası toplumun baskısı sonucu sonradan imzalamışlardır. Miloşeviç ise anlaşmayı reddetmiştir.

Müteakip aşamada Miloşeviç, Kosovalı Arnavutları kitleler halinde göçe zorlamayı ve NATO'yu müdahaleden caydıracak bir gücü Kosova'ya yerleştirmeyi hedefleyen çabalar içerisinde girmiştir (Webber, 2009: 450). Son olarak Richard Holbrooke'un 21 Mart 1999'da, Miloşeviç'e anlaşmayı kabul etmemesi durumunda NATO bombardımanına maruz kalacağını bildirmesi de ikna edici olmamış ve 24 Mart 1999 tarihinde Müttefik Güç Harekâtı başlamıştır.

Müttefik Güç Harekâtı

Harekâtın başlamasını müteakip ABD Başkanı Bill Clinton, harekâtın amacının, NATO'nun ciddiyetini göstermek ve Kosova halkına yönelik Sırp saldırısını caydırmak ve Sırp ordusunun bu tür bir askeri harekâta tekrar yönelmemesi için askeri kapasitesine zarar verdiğini belirtmiştir (Webber, 2009: 450). NATO ise harekâtın durdurulmasına yönelik beş tartışılmaz maddeyi açıklamıştır (Kuzey Atlantik Konseyinin Basın Açıklaması, 1999: 6. paragraf):

- Kosova'da bütün askeri eylemlerin durdurulması; şiddet ve baskının derhal sona erdirilmesi;
- Kosova'dan Yugoslav asker, polis ve paramiliter güçlerinin çekilmesi;
- Kosova'da uluslararası bir askeri varlığın kabul edilmesi;
- Bütün sığınmacıların ve yer değiştirmiş kişilerin koşulsuz ve güvenli bir biçimde geri dönmesi;
- Rambouillet anlaşmaları temelinde BM Antlaşması ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde siyasal bir çerçeve anlaşmanın oluşturulması için Miloşeviç'in çalışmaya istekli olduğuna ilişkin güvenilir güvence sağlanması.

NATO operasyonu, 24 Mart 1999 - 9 Haziran 1999 tarihleri arasında 78 gün sürmüştür. Kara harekâtı icra edilmeksizin sonuca ulaşılmıştır. Kara harekâtı yerine hava harekâtının tercih edilmesinin sebepleri aşağıdaki gibi özetlenebilecektir:

- Harekâtın mümkün olduğunca sınırlı tutulmak istenmesi ve çok fazla zayıat yaşanmadan sonuca varma isteği,
- Hava harekâtı ile daha kolay bir şekilde sonuca ulaşılabileceği inancı,
- Kara harekâtına yönelik hazırlıkların aylar boyunca sürebileceği,
- YFC'ye yapılacak kara saldırısının çok büyük zayıata ve birçok belirsizliklere neden olabileceği endişesi (CRS Report for Congress, 1999: 6)

Bununla birlikte ABD başkanı Bill Clinton, “biz ve müttefiklerimiz, harekâta yönelik bütün seçenekleri masada tutmalıyız” diyerek kara harekâtının da seçenekler arasında olduğunu belirtmiştir (The Library Of Congress, Congressional Research Service Report for Congress, 1999: 6).

Harekâtın hedefi, askeri güç kullanarak Belgrad yönetiminin Kosova politikalarını değiştirmek olmuştur (H.Yılmaz, 1999: 24). Bu kapsamda harekâtın hedefleri, askeri tesisler ve birlikler, komuta kontrol sistemi ve ülkenin ekonomik tesisleri olmuştur. Ekonomik tesisler, ülkenin ekonomik kapasitesinin düşürülmesi, üretimin azaltılması ve dolayısıyla ülke ekonomisinin günlük yaşantıyı ve silahlı kuvvetleri desteklemesini engellemek amacıyla hedef olarak seçilmiştir (H.Yılmaz, 1999: 25).

Operasyon, Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığı (CINCSOUTH) tarafından yönetilmiştir. Operasyonun günlük icrası ise İtalya Vicenza'daki 5. Müttefik Hava Kuvvet Komutanlığı tarafından yürütülmüştür. Operasyon boyunca, 38.004 sorti uçuş gerçekleştirilmiş (ABD Savunma Bakanlığı, 2000: 67), bunun 10.484'ünde saldırı yapılmıştır (Webber, 2009: 450). Toplam uçuş saati, 180.000-200.000 saat civarındadır (H.Yılmaz, 1999: 72). Bu uçuşun %65'i ABD uçakları tarafından gerçekleştirilmiştir (H.Yılmaz, 1999: 78). Çeşitli tiplerde 28.236 adet hava-yer mühimmatı kullanılmış ve İngiliz ve ABD gemilerinden 218 adet Tomahawk seyir füzeleri atılmıştır (ABD Savunma Bakanlığı, 2000: 92). Başlangıçta 344 müttefik savaş uçağının katılımı ile başlayan harekât, Haziran ayına doğru 1031 uçak adedine ulaşmıştır (Webber, 2009: 450). Operasyona en büyük askeri katılım ABD'den olmakla birlikte İngiltere,

Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya ve Türkiye harekâta katılan diğer ülkeler olmuştur. Türkiye, 21 adet F-16 ile katılmıştır. Türk uçakları, 2000 saatin üzerinde uçuş yapmıştır (ATASE, 2009: 37). ABD, operasyonda, B-52 ve B-1B bombardıman uçaklarını; E-8 JSTAR, U-2, E-3 AWACS, KC-135R keşif ve komuta-kontrol uçaklarını; EA-6B Prowler ve AV-8B Prowler elektronik harp uçaklarını ve F-15, F-16, F-18, F-117 savaş uçaklarını kullanmıştır (Youngs ve diğerleri, 1999: 69). NATO kuvvetleri ağırlıklı olarak İtalya'da olmakla birlikte Avrupa'daki birçok farklı noktada konuşlanmıştır. Ayrıca, Arnavutluk'ta 24 adet AH-64 Apache taarruz helikopteri konuşlandırılmış ancak operasyonda kullanılmamıştır (Webber, 2009: 452). Harekât esnasında birer adet F-117 ve F-16 Sırp ateşiyle düşürülmüştür. Görülmezliği ile ünlü olan F-117 uçağının düşürülmesi ABD tarafında büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Ayrıca, motor arızası nedeniyle bir adet Harrier uçağı ile 19 adet İnsansız Hava Aracı (İHA) (Predator, Hunter ve CL-289) düşmüştür (Yılmaz, 1999: 54).

NATO, bu harekâta uydu sistemlerinden de etkili bir şekilde faydalanmıştır. Keşif, komuta kontrol, hava durumunun tespiti ve seyrüsefer gibi harekâtın icrasına yönelik faaliyetlerde toplam 50 uydu kullanılırken, ilave 400 adet uydu istihbarat faaliyetlerinde (muhabere istihbaratı, görsel veri toplama ve sinyal istihbaratı) kullanılmıştır (Perry, 2000: 84).

Operasyon, üç safhada icra edilmiştir. Birinci safhada üç gün boyunca Sırp hava savunma ve komuta kontrol unsurlarına taarruz edilmiş ve hava savunma sistemlerinin etkisiz hale getirilmesi sonucunda hava üstünlüğü sağlanmıştır (Perry, 2000: 82). 24 Mart akşamı başlayan ilk taarruz dalgasında, Sırp tarafı NATO taarruzunu Mig-29 uçakları ile önlemeye kalkışmış, iki uçağını kaybetmesi üzerine bir daha önleme çabasına girmemiştir (Yılmaz, 1999: 84). Aslında Mig-29 uçakları yetenek bazında NATO savaş uçaklarından aşağı kalır bir durumda değildir. Ancak NATO'nun erken ikaz ve ihbar uçaklarının Mig-29 uçaklarının havadaki konumunu belirli bir mesafeden itibaren NATO savaş uçaklarına bildirmesi, Mig-29'lara karşı tedbir alınmasına imkan tanımıştır (Perry, 2000: 84). Bu safhada NATO tarafınca, Sırpların en önemli savaş uçağı olan Mig-29'ları bulmak için özel bir çaba sarf edilmiş, 16 uçağın 14'ü imha edilmiş ve Sırpalar ancak iki uçağı saklayabilmiştir (Yılmaz, 1999: 86). Ayrıca 88 adet olan Mig-21'lerin 65 adeti imha edilmiştir. Sırpalar genellikle uçaklarını dağlar içerisine inşa edilen sığınaklarda saklamışlar ve açıktaki uçaklarının yerlerini ise sürekli değiştirmişlerdir (Yılmaz, 1999: 86). Örneğin, bir İHA'nın tespit ettiği uçağı vurmak üzere kalkan müttefik savaş uçağı 1.5

saat sonra hedef bölgesine vardığında hedef uçağın yer değiştirdiğini görmüştür (Yılmaz, 1999: 86). Harekât boyunca Sırp birlikleri, mobil hava savunma sistemlerinin (SA-6) yerini değiştirerek veya yerlerine sahte sistemler koyarak NATO uçaklarını aldatmışlardır (Yılmaz, 1999: 90). Sırp birlikleri, harekât boyunca aldatma ve dağılma harekâtını başarılı bir şekilde uygulamışlardır. Bu durum, taktik düzeyde zayıflıklarının az olmasına imkân sağlamıştır.

Operasyonun ikinci safhasında 27 Mart tarihinden itibaren kara hedeflerini oluşturan Sırp birliklerine, ağır silahlarına, mühimmat depolarına, haberleşme tesislerine, yakıt depolarına ve lojistik tesislerine taarruz edilmiştir. Bu safhada çoğunlukla lazer güdümlü olmakla birlikte GPS güdümlü³ ve çeşitli ağırlıklarda güdümsüz mühimmatlar kullanılmıştır (ABD Savunma Bakanlığı, 2000: 91-95). 181 adet tankın 93'ü, 317 zırhlı personel taşıyıcının 153'ü, 800 askeri aracın 339'u imha edilmiştir (ABD Savunma Bakanlığı, 2000: 86). Kara araç ve silahlarının tespit edilmesinde ilk defa RQ-1 Predator İHA'ları kullanılmış ve Predator'lar yerden 1000 feet irtifaya kadar alçalarak çok iyi gizlenen ve kamuflaj taktiklerini uygulayan Sırp birliklerini tespit etmişlerdir (Lambeth, 2010: 37).

Hava savunma ateşlerinden etkilenmemek için ilk uçuşlar başlangıçta 15.000 feet'ten icra edilmiş, ancak iki sivil konvoyun yanlışlıkla vurulması üzerine hava taarruzlarına alçak uçuş ile devam edilmiştir (GlobalSecurity.org, t.y.: 10. paragraf). NATO, başlangıçtaki atış görevlerini yüksek irtifadan icra etmesi nedeniyle hedefleri yanlış tanımladığı ve vurduğu için eleştirilmiştir (Sperling ve Webber, 2009: 496).

Operasyonun başlangıçta başarısız olarak nitelenmesinin arkasında hava şartlarının etkisi vardır (GlobalSecurity.org, t.y.: 15. paragraf). 1999 yılı Mart ve Nisan ayları içerisinde bölgede uzun süreli yoğun bulutluluk oluşmuştur. O zamanın teknolojisinde av bombardıman uçaklarının bulut içerisinde taarruz kabiliyeti mevcut değildir (Yılmaz, 1999: 60). Operasyonun Mart ayında başlaması kötü hava şartları nedeniyle çoğu uçuşun iptal edilmesine ya da bulut üzerinden daha önceden tespit edilen koordinata atış yapılmasına yol açmıştır (GlobalSecurity.org, t.y.: 15. paragraf). Bu durum, özellikle irtifa rüzgârları nedeniyle hedeflerin yüksek doğrulukla vurulmasını engellemiştir. Bundan dolayı, NATO sivil kayıpların engellenmesi amacıyla kötü hava şartlarında taarruz düzenlenmesinden mümkün olduğunca kaçınmaya çalışmıştır (Yılmaz, 1999: 60). Hava şartları nedeniyle uçuşların yapılamaması, Sırp tarafının onarım faaliyetlerini kolaylaştırmıştır (Yılmaz, 1999: 60). Hava şartlarının

kötü olduğu durumlarda kara hedeflerine taarruz görevleri yerine yüksek irtifadan keşif uçakları ve İHA'larla hedef tespiti yapılmış, hava şartlarının düzelmesi ile birlikte Mayıs ayı başından itibaren satıl hedeflerine yönelik taarruzlar daha etkin yapılabilmektedir (GlobalSecurity.org, t.y.: 16. paragraf). Diğer yandan kötü hava şartları, Sırp askeri birliklerinin askeri operasyonlarına devam etmelerine imkân sağlamıştır (GlobalSecurity.org, t.y.: 15. paragraf).

Hava üstünlüğünün sağlanması ve ilk iki safhanın gerçekleştirilmesi üzerine 23 Nisan 1999'da operasyonun üçüncü safhasına geçilmesine karar verilmiştir. Üçüncü safhada operasyon Sırbistan geneline yayılmıştır. Bu safhada ülke genelinde tam bir *stratejik felç* hedeflenmiştir (Yılmaz, 1999: 31). Bu aşamada stratejik nitelikte ekonomik ve komuta kontrol tesisleri, ulaştırma hatları ve askeri kullanıma açık sivil alt yapılar bombalanmıştır (Webber, 2009: 451). Bu çerçevede, Sırp elektrik üretim ve dağıtım tesisleri, petrol rafinerileri, silah üretim tesisleri ve milli komuta kontrol sistemleri ateş altına alınmıştır (Webber, 2009: 451). Bu kapsamda,

- 11 adet tren yolu köprüsü,
- 34 otoyol köprüsü,
- Sırp mühimmat depolarının %29'u,
- Petrol rezervlerinin %57'si,
- Bütün petrol rafinerileri,
- 14 geçici karargâh,
- 100'ün üzerinde savaş uçağı,
- 10 adet askeri havaalanı imha edilmiştir (ABD Savunma Bakanlığı, 2000: 82).

Ayrıca bu aşamada, YFC devlet televizyon istasyonu ve radyo verici istasyonu (McCoubrey, 2000: 195) ve Sırbistan Sosyalist Partisinin merkezi de vurulan hedefler arasında yerini almıştır (GlobalSecurity.org, t.y.: "Chronology of Events" bölümü). Bu safhada YFC'nin yakıt işleme kabiliyeti tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bunun üzerine Sırp tarafınca deniz yoluyla dışarıdan yakıt tedariki çabasına girişilmiş ancak bu da NATO tarafından engellenmiştir (Yılmaz, 1999: 100). Yakıt sıkıntısının başlaması üzerine yakıt kullanım önceliğinin Yugoslav ordusuna verilmesi, sivil halk arasında olumsuz etki yaratmıştır (Yılmaz, 1999: 100).

Bazı askeri tesislerin sivil yapıların yakınında bulunması ve şehirler içindeki sivil altyapı tesislerinin vurulması esnasında pilot, sistem ve mühimmat hataları nedeniyle bazı sivil hedeflerin isabet aldığı belirtilmektedir. Bunlar arasından bazı olaylar aşağıda sunulmuştur (GlobalSecurity.org, t.y.: “Collateral Damage Incidents” bölümü):

- 12 Nisan 1999: Grdelicka Klisura’daki bir köprü üzerinden tren geçerken vurulmuş ve 55 kişi hayatını kaybetmiştir. NATO, köprünün askeri birliklerin ana ikmal yolu üzerinde bulunması nedeniyle vurulduğunu, ancak pilotun köprü üzerindeki treni çok geç fark ettiğini belirtmiştir.
- 1 Mayıs 1999: Luzane yakınındaki bir köprünün vurulması sonucu köprüden geçen bir otobüsteki 47 kişinin yaşamını yitirmiştir. NATO, sivillere zarar verme amacı gütmeksizin köprünün hedef alındığını ifade etmiştir.
- 7 Mayıs 1999: Bir saldırıda Niş merkezinin vurulması ve 15 kişinin ölümü, 70 kişinin yaralanması üzerine NATO, hava alanının ve radyo vericisinin vurulmak istendiği ancak parça tesirli bombanın hedefini şaşırdığını belirtmiştir.
- 20 Mayıs 1999: Belgrad’taki bir hastanenin vurulması üzerine NATO, füzenin kontrol dışına çıktığını ifade etmiştir.
- 31 Mayıs 1999: Askeri tesise atılan bir füzenin YFC’nin Sancak bölgesinde bulunan Yeni Pazar’da bir apartmanı vurması üzerine NATO yine füzenin kontrol harici hareket ettiğini belirtmiştir.

NATO resmi açıklamalarında yanlışlıkla vurulduğu belirtilen yerler arasında bulunan Belgrad’daki Çin Halk Cumhuriyeti büyükelçiliği binası diğer yerlerden ülke temsilciliği ve özelinde Çin’e ait olması nedeniyle farklı şekillerde algılanmıştır. Çin büyükelçiliği 8 Mayıs 1999 tarihinde icra edilen hava saldırısı sonucunda vurulmuştur. NATO asıl hedefin, Yugoslavya Federal Tedarik ve İkmal Direktörlüğü olduğunu belirtmiştir (ABD Savunma Bakanlığı, 2000: xx). Yapılan hatanın, NATO’nun elindeki haritanın güncel olmamasından kaynaklandığı belirtilmiştir (GlobalSecurity.org, t.y.: “Collateral Damage Incidents” bölümü). Ancak Kosova krizi boyunca Çin’in Belgrad tarafını desteklediği ve hatta operasyon boyunca Sırlara istihbarat sağladığı gerekçesiyle bu saldırının kasıtlı olarak NATO tarafından yapıldığına yönelik görüşler olduğu belirtilmektedir (McCoubrey, 2000: 197). Bu iddia yukarıda da belirtildiği gibi hiçbir şekilde NATO tarafından kabul edilmemiştir. Çin Halk

Cumhuriyeti temsilciliğine bu tür bir saldırı yapılması, BM Antlaşmasının 2/4. maddesinde yer alan kuvvet kullanma yasağına aykırı olması nedeniyle Çin'in aynı antlaşmanın 51. maddesi kapsamında meşru müdafaa hakkını kullanmasına sebebiyet verebileceği hususunu gündeme getirmiştir (McCoubrey, 2000: 198). Bu durumun sonucunun nereye varacağı belli olmayan bir Çin-NATO çatışmasına yol açabileceğinden hareketle (McCoubrey, 2000: 198) NATO'nun kasıtlı olarak Çin büyükelçiliğini vurmuş olması ihtimali düşük görülmüştür. Diğer yandan Çin, bu konudaki hassasiyetini gecikmesizin dile getirmiştir. Olayın hemen sonrasında BMGK acil bir oturumla toplanmıştır. Çin açık bir şekilde ABD ve NATO'yu suçlamış ardından NATO yapılan bu kötü hatadan dolayı özür dilemiştir (ABD Savunma Bakanlığı, 2000: A-8). Ayrıca, ABD'nin Çin'de bulunan büyükelçiliği önünde gösteriler yapılmış ve Rusya dışişleri bakanı İgor İvanov tepki olarak Londra'ya yapacağı seyahati ertelemiştir (ABD Savunma Bakanlığı, 2000: A-8).

1999 Haziran ayı içerisinde Miloşević ve YFC Parlamentosu, kendilerine sunulan önlemler paketini kabul etmiş ve operasyonun durdurulmasına giden süreç başlatılmıştır. Bu pakette Sırp kuvvetlerinin Kosova'dan çekilmesi, NATO katılımı ve komutası altında bir BM gücünün Kosova'ya yerleştirilmesi, Kosova'da geçici bir yönetimin kurulması, evlerini terk edenlerin güvenli bir şekilde geri dönmesi, KKO'nun silahsızlandırılması ve Kosova'nın kendi kendini yönetmesini sağlayacak politik bir sürecin başlatılması yer almıştır (Webber, 2009: 452). Ayrıca NATO ile Belgrad arasında da askeri-teknik bir anlaşma yapılmış ve NATO Kosova'ya tam yetki ile girme hakkı almıştır (Webber, 2009: 452). Bununla birlikte Belgrad yönetimi, Rambouillet Antlaşmasında da yer alan NATO'nun Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin diğer bölgelerine girme isteğini anlaşma dışı bırakabilmiştir (Webber, 2009: 452). Sırp birliklerinin Kosova'dan çekilmesinin ardından operasyon durdurulmuş ve kısa bir süre içerisinde BMGK 1244 sayılı kararını alarak Kosova'nın geleceğini belirlemeye yönelik yeni bir politik süreç başlatmıştır.

Bu süreçte; toplamda 860.000 sivil olmak üzere 444.600 sivilin Arnavutluk'a, 344.500 sivilin Makedonya'ya ve 69.900 sivilin Karadağ'a sığındığı (United Nations High Commissioner for Refugees Evaluation and Policy Analysis Unit, 2000: 6), Sırp'ların saldırılarını artırması üzerine 4400 Arnavut'un hayatını kaybettiği, Sırp'lara göre 500, NATO'ya göre 5000 Sırp'ın hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Webber, 2009, 451).

Müttefik Güç Harekâtı'nın en çok dikkat çeken özelliği, sivil halkın da kullandığı stratejik hedeflere taarruz edilmesi olmuştur. Sırp ordusunun gizlenme ve aldatma taktiklerini başarılı uygulaması ve hava şartlarının operasyonun başarısını zayıflatması, Sırp ordusuna yönelik harekâtın istenilen düzeyde başarı kazanamamasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle icra edilen hava harekâtı, ne YFC yönetimini ne de Sırp ordusunu caydıramamıştır. Ayrıca Müttefik Güç Harekâtı kapsamında kara harekâtının ilave bir seçenek olarak düşünülmemesi, hava harekâtının kesin bir şekilde başarıya ulaşması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenle NATO, 1999 yılı Nisan ayından itibaren harekâtın hedefini genişletmiştir. Bu kapsamda NATO'nun hedefi, Sırp'ların savaşa azim ve iradesinin hem millet hem de ordu olarak kırılması, sivil halkın da zor durumda bırakılarak federal hükümete Kosova konusunda geri adım atması hususunda baskı yapmasının sağlanması şeklinde kurgulanmıştır. Ekonomik tesisler, elektrik dağıtım trafoları ve ulaştırma hatları gibi aynı zamanda sivil halkın kullanımına açık stratejik hedeflerin vurulması, hem sivil halkın hem de askeri birliklerin morali üzerinde olumsuz etki yaratmıştır (GlobalSecurity.org, t.y.: 17. paragraf). Gittikçe artan yiyecek, yakıt, teçhizat yetersizliği, hem ordunun hem de ülkenin liderlerine karşı oluşan olan güvensizlik, askeri birliklerin moralini bozmuş, savaşa isteğini ortadan kaldırmış ve ordudan firarları artırmıştır (GlobalSecurity.org, t.y.: 17. paragraf). Bu süreçte Sırp'lar, hiçbir şekilde bu girdikleri mücadelenin bir çıkışının olmadığını ve NATO'nun amacına ulaşmadan vazgeçmeyeceğini idrak etmişlerdir (GlobalSecurity.org, t.y.: 17. paragraf). NATO harekâtının üçüncü safhasında uyguladığı stratejik hedeflerin bombalanması taktiği ve bunun neticesinde Sırp'ların kafasında oluşturduğu korku ve umutsuzluk ile savaşı sona erdirmiştir.

Kosova krizinin, Bosna krizinden sonra NATO için ikinci bir test olduğu belirtilmiştir. (Sperling ve Webber, 2009: 494) Bu bağlamda Bosna krizinde müdahale için geç kalınması ve NATO'nun devreye geç sokulması, bir insani felaketin yaşanmasına sebebiyet vermiş olması nedeniyle aynı şeylerin tekrar yaşanmaması için Kosova krizinde NATO, krizin başlangıcından itibaren etkin bir şekilde krizin yönetim sürecinde yer almıştır. Dönemin ABD dışişleri bakanı Madeline Albright, Bosna'daki sürece atıf yaparak "böyle bir şeyin tekrar olmasına göz yumsaydık çok ağır bir şekilde yargılanırdık" şeklinde bir beyanda bulunmuştur (Sperling ve Webber, 2009: 494). Yine Albright operasyonun bitmesinden sonra "dünyada yaptığımız en önemli şeydi" şeklinde bir açıklama yapmıştır (Webber, 2009: 453). Diğer yandan Kosova krizi NATO'nun değişim

sürecinde etkin bir rol oynamış (Webber, 2009: 453) ve Soğuk Savaş sonrası dünyada NATO'nun üstlenebileceği alan dışı görevlerin bir örneğini teşkil etmiştir.

Bu harekât değerlendirilirken NATO çerçevesinde ABD'ye yönelik eleştiriler de yapılmıştır. Harekâta, NATO'nun hedef listesi dışında bir de Amerikan hedef listesinin bulunduğu ve bu listenin harekâta katılan NATO ülkeleriyle paylaşılmadığı belirtilmiştir (H. Yılmaz, 1999: 33). Hedeflerin tamamının ABD tarafından seçildiği ve bu sebeple diğer ülkeler için harekâtın müteakip safhalarının belirsiz ve bulanık kaldığı da ifade edilmiştir (H. Yılmaz, 1999: 33). Bu süreçte NATO harekâtı dışında, Belgrad'daki hava hedeflerinin ve hava üslerinin B-2 ve F-117 uçakları ile vurulmasında, ABD'nin tek başına hareket ettiği ve hiçbir şekilde NATO'yu bilgilendirmediği de öne sürülmüştür. (H. Yılmaz, 1999: 78). ABD'nin, kendisinin belirlediği bazı hedeflerin, SHAPE karargâhı içerisinde kabul görmemesi riski ile karşılaşmama isteği nedeniyle ABD'nin böyle bir tercihte bulunduğu iddia edilebilir.

Makalenin devam eden bölümünde Müttefik Güç Harekâtının uluslararası hukuk kapsamında hukuki bir zemine oturup oturmadığı incelenecektir. Bu kapsamda ilk olarak *insani müdahale* kavramının uluslararası hukuktaki yeri tartışılacak, müteakip aşamada Müttefik Güç Harekâtının hukukiliği üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bölümde son olarak Müttefik Güç Harekâtının, insani müdahale hususunda bir örf ve adet hukuku oluşmasına neden olup olmadığı incelenecektir. Ayrıca makalenin Sonuç bölümünde, harekâtın askeri ve hukuki boyutlarına ilişkin ortak bir değerlendirme yapılacaktır. Bu kapsamda, harekâtın askeri boyutunda sivil unsurları da içeren altyapı tesislerine olan yönelimin sonuç alınmasındaki etkisinin, insani müdahale kavramının mantığı ile çelişip çelişmediği hususu tartışılacaktır.

Müttefik Güç Harekâtı'nın Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi

NATO liderleri, Kosova'da yaşanan krizin insani boyutuna vurgu yaparak yaptıkları operasyonun zorunlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu aşamada insani müdahalenin uluslararası hukuktaki yerini incelemek gerekmektedir.

İnsani Müdahale

İnsani müdahale, bir devletin başka bir devletin vatandaşlarını, o devletin zulmünden kurtarmak için ülkesi dışında münferit olarak kuvvet kullanmasıdır (Başeren, 2003: 174). Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu ise insani müdahaleyi, korumaya yönelik ve insani amaçlarla, rızaları aranmaksızın bir ülke veya liderlerine karşı müdahale edilmesi şeklinde tanımlamaktadır (Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu [ICISS], 2001a: 8). Başeren tarafından yapılan tanım, müdahalenin kuvvet kullanımı ile yapılabileceğini öngörmektedir. Diğer yandan Komisyonun tanımında müdahalenin yöntemleri arasında kuvvet kullanımı ile birlikte önleyici ve zorlayıcı müdahale önlemleri de belirtilmiştir. Önleyici müdahale yöntemleri arasında *politik ve diplomatik yöntemler* (örneğin; BM Genel Sekreterinin doğrudan arabulucu olarak çaba göstermesi), *ekonomik yöntemler* (örneğin; sorunun çözüme ulaşması durumunda ilgili ülkeye yatırım veya fon desteği sağlanması) ve *gözlem misyonları* belirtilebilecektir (ICISS, 2001a: 23-24). Zorlayıcı müdahale yöntemleri ise *askeri* (örneğin; silah ambargosu uygulanması), *ekonomik* (örneğin; petrol ithalatının kısıtlanması, hedef ülkenin ihracatına kısıtlamalar getirilmesi) ve *politik* (örneğin; diplomatik temsil hakkının sınırlandırılması, seyahat kısıtlamaları uygulanması) yaptırımları kapsayabilecektir (ICISS, 2001a: 29-30).

Bugüne kadar insani amaçlarla yapılan bazı operasyonlar olmuştur. Ancak bu operasyonlar *insani müdahale* kavramı kullanılarak legalleştirilmemişlerdir. Bu argümanı destekleyen iki örnek olay bu çalışma kapsamına dâhil edilerek aşağıda incelemiştir.

Birinci olay, Kamboçya ve Vietnam arasında yaşanmıştır. Kamboçya'daki Kızıl Kmer rejimi döneminde 1975-1979 tarihleri arasında en az 1,5 milyon Kamboçyalı, idam, şiddet ya da açlık gibi nedenlerle hayatını kaybetmiştir (BBC İnternet Sitesi, 2007, 1-16. prg.). 1978 Aralık ayında Vietnam, Kamboçya'ya müdahale etmiş ve Kızıl Kmer kırsal kesime sürülmüştür (BBC İnternet Sitesi, 2007, 17. prg.). Vietnam, Kızıl Kmer yönetiminin sebep olduğu sınır çatışmaları nedeniyle müdahale ettiğini ve amacının meşru müdafaa (self defence) olduğunu belirtmiştir (ICISS, 2001b: 58). Ancak Vietnam yaptığı açıklamada, Kızıl Kmer yönetiminin insanlık dışı politikaları nedeniyle Kamboçya'da cehennem yaşamının hâkim olduğunu belirterek müdahalenin insani boyutuna da atıf yapmıştır (ICISS, 2001b: 58).

İkinci olay, Uganda ile Tanzanya arasında yaşanmıştır. 1971 yılında bir darbeyle Uganda'nın yönetimini ele geçiren İdi Amin rejiminin eski yönetimi desteklediklerini iddia ettiği 100.000 ile 500.000 arasında kişiyi öldürmüş olduğu tahmin edilmektedir (Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu, t.y.: 61). 1978 yılı sonlarında İdi Amin'in uyguladığı şiddetten kaçan bir grup Tanzanya'ya sığınmıştır. İdi Amin rejimi, kendi yönetimine karşı olan isyancıların Tanzanya'da korunduğunu ve Tanzanya'nın Kagera bölgesinin bir Uganda toprağı olduğunu iddia ederek Tanzanya sınırına asker göndermiş ve bu durum iki ülke arasında çatışmaların başlamasına neden olmuştur (ICISS, 2001b: 61). Uganda askeri birlikleri tarafından Tanzanya sınırına gerçekleştirilen iki saldırı Tanzanya askeri birlikleri tarafından geri püskürtülmüş ve nihayetinde Tanzanya, 1979 yılında Uganda'yı işgal etmiş ve İdi Amin Uganda'dan kaçmıştır. Tanzanya, yaptığı müdahalenin sebebinin meşru müdafaa olarak ifade etmiştir (ICISS, 2001b: 62). Tanzanya yönetimi, müdahaleye yönelik yaptığı açıklamada, Uganda yönetiminin gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine ve binlerce insanın öldürülmesine atıf yapmamıştır (ICISS, 2001b: 58). Özetle her iki olayın da yadsınamayacak derecede insani boyutu olmasına rağmen Tanzanya ve Vietnam kendi kuvvet kullanmalarını insani müdahale ile değil *meşru müdafaa* ile açıklamışlardır. Ayrıca, bu tür olaylarda insani müdahale kavramının bir müdahale gerekçesi olarak kullanılmamış olması, bu konuda bir uluslararası *örf ve adet hukuku* oluşmasını da engellemiştir (Aidan, 2009: 254).

Bununla birlikte insani müdahalenin hukuki olduğunu savunan bazı görüşler bulunmaktadır:

İnsani Müdahaleyi Meşru Müdafaa Esasında İzah Eden Yaklaşım

Bu yaklaşımlara göre insani müdahale, devletlerin, fertleri ya da grupları kendi devletlerine karşı korumak için münferit olarak ya da birlikte hareket etmelerine izin veren bir meşru müdafaa biçimi olarak görülmüştür (Ronzitti, 1985: 6). Ancak BM Antlaşması'nın 51. maddesi açık bir şekilde meşru müdafaa'nın söz konusu olabilmesi için silahlı saldırının gerçekleşmesini ön şart olarak koşmuştur. Bu sebeple, silahlı saldırının, insani müdahale bakımından gerçekleşmesi mümkün değildir (Başeren, 2003: 175). Bir devletin diğer bir devlete o devlet içerisindeki gelişmeler nedeniyle meşru müdafaa kapsamında müdahalesi ancak o devletin, topraklarındaki diğer devlete ait diplomatik misyona saldırması durumunda mümkün olabilecektir (Ronzitti, 1985: 11). Oysaki insani müdahalede müdahale edilen devlet kendi vatandaşına yönelik silahlı saldırı fillerini

uygulamaktadır. Bu durum, diğer devletlerin meşru müdafaa yapmasını gerektirecek bir durum oluşturmayacaktır.

BM Antlaşması'nın Daha Önceki Uluslararası Örf ve Adet Hukukunda Mevcut İnsani Müdahale Hakkını Muhafaza Ettiğini Savunan Görüşler

BM Antlaşması'ndan önce, uluslararası örf ve adet hukukuna göre devletlerin insani nedenlerle müdahale etme hakkı olduğu, bu hakkın BM Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle ortadan kaldırılmadığı ve sadece yeniden düzenlendiği belirtilmektedir. Bu konuda iki görüş bulunmaktadır: İlk olarak, zorunluluk halinde veya devletlerin meseleyi BMGK'ye veya bölgesel örgütlere götüreceği kadar zaman olmayan olağanüstü durumlarda insani müdahaleye başvurulabileceği iddia edilmektedir (Ronzitti, 1985: 6). Ancak BM Antlaşması'nda bu iddiayı doğrulayan bir ifade yer almamaktadır. BM Antlaşmasında sadece meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. Maddede, meşru müdafaa kapsamında olmak şartıyla ve BMGK uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadarki süreçte üye devletlerin kuvvet kullanabileceği belirtilmektedir. Diğer bir ifadeyle “zorunluluk hali” ve “yeterli zaman olmaması” durumunda BMGK onayını beklemeden kuvvet kullanma, sadece meşru müdafaa hakkının kullanımı için geçerli olacaktır.

İkinci olarak, insani müdahalenin, diğer devletin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik olmadığı, bu nedenle insani müdahale amaçlı kuvvet kullanmanın BM Antlaşması'nın 2/4. Maddesindeki kuvvet kullanma yasağını ihlal etmediği belirtilmektedir (Reisman ve McDougal, 1973: 177). Bununla birlikte, BM Antlaşmasının 2/4. Maddesi, açık bir şekilde devletlerin tek taraflı olarak kuvvet kullanmasını yasaklamaktadır. Bu maddenin tek istisnası, BM Antlaşması 51. Madde kapsamında meşru müdafaa hakkının kullanılmasıdır. Ayrıca 2/4. Maddenin içeriğinde, başka bir devlete yönelik uluslararası saldırı durumu olmaksızın ortaya çıkan büyük çaplı insan haklarının ve insancıl hukukun ihlali durumunda kuvvet kullanımına yönelik istisnai bir ifade bulunmamaktadır (Franck, 2002: 136-137). Son olarak BM Antlaşması'nın 2/7. maddesinde milli yetki içerisinde bulunan işlere BM'nin müdahil olması açık bir şekilde reddedilmektedir. Dolayısıyla, zorunluluk halinde ve yeterli zamanın olması durumunda konuyu BMGK'ne götürmeden veya 2/4. Maddeyi geniş yorumlayarak insani müdahalede bulunmanın hukuki bir tabanı yoktur.

İnsani Müdahaleyi İnsan Hakları Esasında İzah Eden Yaklaşım

Bu fikre göre, BM Antlaşması, insan haklarının korunması için kuvvet kullanılmasına izin veren iki ayrı grup hüküm içermektedir. Birincisi, BM Antlaşmasının VII. Bölümü çerçevesindeki düzenlemeler; ikincisi ise Antlaşma'nın 55. ve 56. maddeleri çerçevesindeki düzenlemeleri ve diğer insan hakları sözleşmeleridir.

BM Antlaşması'nın VII. Bölümündeki [Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler] Düzenlemeler

Bir ülkenin kendi vatandaşlarına karşı kuvvet kullanmasının, BMGK tarafından BM Antlaşmasının 39. Maddesi kapsamında uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğü tespitine yol açması durumunda insani nedenlerle kuvvet kullanımına bir engel mevcut değildir (Başeren, 2003: 177). Tespitin yapılmasını müteakip yine BMGK tarafından BM Antlaşması'nın VII. Bölümü kapsamında yaptırım kararları alınabilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ilgili 39. Madde kapsamında söz konusu tespiti yapma ve 41. ve 42. Maddeler kapsamında yaptırım uygulama kararı alma yetkisinin sadece BMGK'ne ait olduğudur. BMGK'nin 688 sayılı kararıyla, Irak Hükümetinin Kuzey Irak'taki kendi vatandaşlarına karşı yaptığı harekâtın, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğünü tespit etmesi, bu duruma örnek olarak verilebilir. Diğer yandan, bölgesel örgütlerin BM yetki vermeden meşru müdafaa dışında kuvvet kullanmaları mümkün değildir. NATO, Kosova'ya yönelik harekâta başlamasının ardından Nisan 1999'da düzenlenen Washington Zirvesinde üyelere tehdit oluşturan etnik ve dinsel çatışmaları da görev alanına almıştır (Karakoç, 2006: 235). Bununla birlikte, NATO'nun kendi yapısını bu tür krizlere uyumlu hale getirmesi, BM Antlaşmasına aykırı hareket etme imkânı tanımamaktadır.

BM Antlaşması'nın 55. ve 56. Maddeleri Çerçevesindeki Düzenlemeleri ve Diğer İnsan Hakları Sözleşmeleri

BM Antlaşmasının 55. ve 56. Maddeleri aşağıda sunulmuştur:

“55. Madde: Uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler:

- a. Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını,

b. Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini; ve

c. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır.”

“56. Madde: Üyeler, 55. Maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütle işbirliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler.”

İlk olarak yukarıdaki maddelerde kuvvet kullanımına ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 56. Maddede yer alan ifadeyi, insan haklarının korunması için kuvvet kullanımına izin verdiği şeklinde geniş yorumlamak ise hukuki bir temele sahip değildir. Diğer bir ifadeyle 56. Madde, devletlere, insan haklarını korumak maksadıyla kendi sınırlarının dışında kuvvet kullanma hakkı vermemektedir (Ronzitti, 1985: 17). İkinci olarak BM Antlaşması'nın maddeleri arasında bir hiyerarşi mevcuttur ve bu hiyerarşiye göre 2/4. maddesindeki kuvvet kullanma yasağı önceliklidir. Söz konusu maddeler ise ikincil niteliktedir. Bu kapsamda, bu teorinin, Antlaşma'daki hiyerarşiyi görmezden geldiği söylenebilecektir (Başeren, 2003: 178). Ayrıca, 2/4. maddedeki kuvvet kullanma yasağı *jus cogens* niteliğinde bir kuraldır. Bu nedenle, bu nitelikte olmayan insan haklarına ilişkin kuralların, kuvvet kullanma yasağını değiştirerek devletlerin insani nedenlerle ülkeleri dışında kuvvet kullanmalarına izin vermesi mümkün değildir (Başeren, 2003: 179).

Soykırım Sözleşmesi

BM Antlaşması'ndaki *kuvvet kullanma yasağı*, *jus cogens* nitelikte bir kural olduğu için, bu kurala rağmen devletin ülkesi dışında kuvvet kullanarak müdahale etmesine izin verecek olan kuralın da aynı nitelikte olması gerekmektedir (Başeren, 2003: 179). Jenosit sözleşmesi bu niteliğe haizdir: Soykırım Sözleşmesi, 1948 yılında BM Genel Kurulunda kabul edilmiştir ve 140 ülke sözleşmeye taraftır. Bu anlamda sözleşmenin, *jus cogens* niteliğinin olduğu söylenebilecektir ve 2002 yılında tesis edilen Uluslararası Ceza Mahkemesinin⁴ (ICC) de bu yönde değerlendirmede bulunduğu ifade edilmektedir (Hehir, 2009: 248). Bu aşamada, Sözleşmenin maddeleri üzerinden değerlendirme yapılarak kuvvet kullanmaya müsaade edip etmediğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Sözleşmenin aşağıda sunulan 6. Maddesi kapsamında soykırım suçunu işleyen, suçun işlendiği ülke içerisinde ya da uluslararası bir ceza mahkemesinde yargılanması gerekmektedir. Sözleşmede, devletlerin kendi ülkelerinde islenen soykırım

suçunu cezalandırmadıkları zaman, diğer devletlere kuvvet kullanarak müdahale etme yetkisi verilmemiştir. Aksine, bu tür bir sorunun aşağıda sunulan Sözleşmenin 8. Maddesi kapsamında BM'nin yetkili organlarına götürülmesi ve BM Antlaşması çerçevesinde çözüm bulunması tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla Sözleşmedeki bu mekanizma, açık bir şekilde BMGK yetkilendirmesi dışında insani amaçlarla tek taraflı olarak müdahale hakkı tanımamaktadır (Holzgreffe, 2003: 44).

“6. Madde: Soykırım Suçu ile Suçlanan Kişilerin Yargılanması

Soykırım fiilini veya Üçüncü maddede belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kişiler, suçun işlendiği ülkedeki Devletin yetkili bir mahkemesi, veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeli Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır.”

“8. Madde: Birleşmiş Milletlerle İşbirliği

Sözleşmeli Devletlerden herhangi biri, soykırım fiillerinin veya Üçüncü maddede belirtilen herhangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gerekli gördükleri takdirde, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından, Birleşmiş Milletler Şartı'na göre harekete geçmesini isteyebilir.” (BM Enformasyon Merkezi Ankara, t.y.: 2-3)

Sonuç olarak insani müdahale, ne uluslararası örf ve adet hukukunda ne de BM Antlaşması'nda kendine yer bulamamıştır. Ayrıca, söz konusu kavram, BM Antlaşmasının 2/4. Maddesindeki kuvvet kullanma yasağına da uymamaktadır. Bu sebeple, insani müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğu söylenebilecektir.

Kosova Harekâtının Değerlendirilmesi

Kosova Harekâtı ile ilgili olarak uluslararası toplumda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır (Koskeniemi, 2002: 162): Birinci görüşe göre NATO operasyonu, tamamıyla BM Antlaşması'nı ihlal etmiştir ve bu konuda daha fazla konuşulacak bir şey de yoktur. İkinci görüşe göre operasyon, hukuk dışı olsa da insani nedenlerle ahlaki olarak zorunludur. Aslında bu görüşlerin her biri tek başına bu harekâtın hukuki boyutunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Operasyona BMGK'den onay alınmadan başlanmıştır. Diğer yandan bir önceki bölümde de belirtildiği gibi insani müdahale de uluslararası hukuka aykırıdır. Ancak ahlaki olarak zorunluluk halinden bahsedilmektedir. Bu sebeple, iki görüşü birlikte değerlendirmek operasyonun hukuki boyutunu değerlendirmede daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bir önceki teorik bölümde de vurgulandığı gibi BM Antlaşması'nın 2/4. Maddesi, kuvvet kullanmayı yasaklamaktadır. Bu yasağın tek istisnası, aynı Antlaşmanın 51. Maddesi altında düzenlenen meşru müdafaa hakkıdır. Meşru müdafaa hakkı da ancak silahlı saldırı halinde kullanılabilir. Diğer yandan BM Antlaşması, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik bir "Kolektif Güvenlik Sistemine" sahiptir. Antlaşmanın, VII. Bölümü bu hususu düzenlemektedir. Bu sistemin işletilebilmesi için BMGK'nin, Antlaşma'nın, aşağıda sunulan 39. Maddesi kapsamında bir tespit yapması gerekmektedir.

"Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır."

BMGK, gelişen bir durumun, barışı tehdit ettiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eyleminin varlığını tespit etmesi durumunda, uluslararası barış ve güvenliğin yeniden kurulması için aynı bölümün 41. Maddesi kapsamında silahlı kuvvet kullanılmasını içermeyen ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulanmasına ya da 42. Maddesi kapsamında silahlı kuvvetler kullanımını içeren askeri yaptırımlar uygulanmasına karar verebilecektir. Görüldüğü gibi BM Antlaşmasının 42. ve 51. Maddeleri, şartlar oluştuğu ve gerekli süreç izlendiği takdirde silahlı kuvvet kullanılmasına imkân tanıyabilmektedir. Bu çerçevede, Kosova'daki NATO harekâtı, ne 51. Madde ne de 42. Madde kapsamında BMGK tarafından yetkilendirilmemiştir (Haines, 2009: 478). Bu durumda, bu harekâtın hukuki olmadığı söylenebilecektir (Haines, 2009: 478).

NATO, BMGK'nin kararı olmaksızın operasyona başlamıştır. NATO, BM Güvenlik Konseyi'nde BM Antlaşması VII. Bölümü kapsamında askeri güç kullanımına ilişkin bir kararın oylanmasında Konseyin daimi üyelerinin vetosu ile karşılaşma riskini almak istememiştir. Kosova krizine yönelik daha önceki BMGK kararlarında askeri güç kullanımına ilişkin bir esas olmamasına rağmen Çin, 1160, 1199 ve 1203 sayılı BMGK kararlarında; Rusya ise 1203 sayılı kararda çekimser kalmıştır. Ayrıca, harekât başladıktan sonra Rus Balkan temsilcisi, Victor Chernomyrdin operasyonun uluslararası hukuk, Helsinki Anlaşmaları ve II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan dünya düzenine aykırı olduğunu belirtmiştir (Webber, 2009: 453). Sonuç olarak, Kosova sorunu nedeniyle YFC'ye karşı güç kullanımına yönelik bir karar tasarısının NATO harekâtı

öncesinde BMGK'inden geçmesi Çin ve Rusya tarafından veto edilme ihtimali nedeniyle muhtemel görülmemiştir.

Bununla birlikte NATO'ya yöneltilen diğer bir eleştiri ise şu şekildedir: “NATO, BMGK'de bir veto riski ile karşılaşmamak için Konseyin bir karar almasını beklememiş olabilir, ancak bu durumda NATO, BMGK kararı yerine BM Genel Kurulu tarafından alınabilecek *Barış İçin Birleşme* kararına başvurabilirdi ve bu çok daha az eleştiri getirirdi” denilmektedir (Haines, 2009: 480). *Barış İçin Birleşme* kararı, Genel Kurulun üçte iki çoğunluğu ile alınabilmektedir. NATO içerisinde özellikle Kanada bu tür bir kararın alınmasında ısrarcı olmuş ancak sonradan ısrarından vazgeçmiştir (Haines, 2009: 480). Çünkü bu kararın alınabilmesi de risk içermektedir. NATO harekâtı başladıktan sonra, Latin Amerika ülkelerinin ve 77'ler Grubunun harekâtın illegal olduğunu ve NATO'nun, BM'nin otoritesini görmezden geldiğini belirtmesi (Webber, 2009: 454), NATO'nun *Barış İçin Birleşme* kararı için Genel Kurula başvurmamasının nedenini açıklamaktadır. Çünkü söz konusu ülkeler, büyük bir olasılıkla, NATO'nun güç kullanımını legalleştiren bir kararın alınmaması yönünde oy kullanacak ve diğer ülkeleri de aynı şekilde oy kullanmaya yöneltmeye çalışacaklardı. Sonuç itibarıyla, operasyon öncesinde BMGK veya BM Genel Kurulundan NATO operasyonuna hukuki zemin hazırlayan bir karar alınmaması, NATO'nun elini kolunu tamamen bağlayacak, diğer yandan Kosova'daki insani felaket ise devam edecekti. NATO politik, stratejik ve ahlaki olarak bu riski almamış ve operasyonu kendi inisiyatifiyle başlatmıştır (Haines, 2009: 480).

Harekâtın başlamasının ardından NATO liderleri kendilerine yapılan eleştirilere mevcut sorunun farklı yönlerini ele alarak ve NATO'nun değerlerine atıf yaparak cevap vermişlerdir. Britanya başbakanı Tony Blair, NATO'nun özgürlüğü yayma, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve açık toplum gibi bazı evrensel değerleri savunmak için bu harekâtı yaptığını belirtmiştir (Şahin, 2009: 244). Ayrıca Blair, Kosova'nın Sırp merhametine bırakılmasının, hem Balkanlar'daki hem de bütün Avrupa'daki barış ve istikrarı tehlikeye atacağını (Şahin, 2009: 244) ve NATO harekâtının, uluslararası toplumun yeni bir doktrini olduğunu (Webber, 2009: 453) belirtmiştir. NATO Genel Sekreteri Javier Solana ise NATO'nun *insani felaketi* durdurmak ve bölgedeki barış ve istikrarı yeniden tesis etmek için ahlaki bir görev icra ettiğini ifade etmiştir (Şahin, 2009: 244). ABD başkanı Bill Clinton ise müdahalenin, etnik temizliğe dönüşen bir faaliyeti durdurduğunu ve Balkanlarda meydana gelecek daha büyük bir savaşı önlediğini belirtmiştir (Webber, 2009: 453). Fransa Cumhurbaşkanı Lionel

Jospin, NATO harekâtının, Avrupa uygarlığı için bir savaş olduğunu; Almanya dışişleri bakanı Joscha Fischer, Miloşeviç'in yaptıklarına direnmenin, Hitler ve Mussolini'ye direnmekle aynı olduğunu ifade etmiştir (Webber, 2009: 453).

NATO liderlerinin açıklamalarıyla harekâtın insani hedeflerini vurgulayarak bir meşruiyet zemini oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Gerçekten de bu meşruiyet zemininin, harekâtın başlamasının ardından yaşanan bazı gelişmelerle ortaya çıktığı görülmektedir. Birinci olarak Rusya hava saldırısının başlamasından sonra BMGK'ya operasyonun acilen durdurulması ve görüşmelerin başlatılmasına yönelik bir karar alınması için başvuruda bulunmuştur. Bu teklif, sadece üç olumlu oy alabilmiştir. Teklifin görüşülmesi ve onaylanması sürecinde Çin ve Rusya Federasyonu ile diğer bir geçici üye olumlu oy kullanmış olsa da teklifin kabul edilmesi için (beş daimi üyenin oyu dahil olmak üzere) gereken dokuz olumlu oy sayısına ulaşamamış ve karar teklifi reddedilmiştir (Basın Açıklaması, SC/6659, 1999: 2-4 prg.) Böylelikle, BMGK hava saldırılarını durdurmamış ve bunu sağlamaya yönelik Rus teklifini de reddetmiştir. Bu karar, NATO harekâtının üstü kapalı bir şekilde onaylandığı şeklinde yorumlanabilecektir (Ronzitti, 1999: 48). Bununla birlikte Ronzitti, harekât başlatılmadan önce BMGK onayının istenmiş olması durumunda, yetki talebinin, Çin ve Rusya tarafından açık bir şekilde reddedileceğini belirtmektedir (Ronzitti, 1999: 48). Dolayısıyla başlangıçta açık bir onay alamayacak bir harekâtın, sonradan üstü kapalı onay almasının, onu hukuki zemine oturtamayacağını ve BM Antlaşması'nın 2/4. maddesine aksi yönde kuvvet kullanımını yetkilendiren bir kararın hukuki anlamda tartışmalı olmaması gerektiğini belirtmektedir (Ronzitti, 1999: 49). Ronzitti'nin görüşleri teorik anlamda tartışmaya açık değildir. Diğer yandan NATO harekâtı öncesinde BMGK'nin aldığı, 1199 ve 1203 sayılı kararlarda Kosova'da yaşanan krizin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği tespiti yapılmıştır. Bu tespit, BMGK'nin BM Antlaşmasının VII. Bölümü kapsamında askeri güç kullanımı da dâhil olmak üzere bazı yaptırımların devreye sokulmasının ön şartını oluşturmaktadır. Ancak Çin'in BMGK'nın 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararlarında ve Rusya'nın 1203 sayılı kararında çekimser kalması, bu yaklaşımın yaptırım uygulanmasını yetkilendiren kararın görüşülmesi sürecinde vetoya dönüşeceğini ve VII. Bölüm kapsamında bir yaptırım kararı alınamayacağını göstermektedir. Diğer yandan uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden insani bir felaketin de durdurulması gerekmektedir. Dolayısıyla, BMGK'nin Rusya'nın operasyonun durdurulması teklifinin reddini, harekâtı, üstü kapalı ya da açık bir şekilde onaylayıp

onaylanmadığını tartışmak yerine, BMGK'nin yapısından kaynaklanan sıkıntıların aşılması gereken bir askeri operasyonun meşrulaştırılması olarak görmek daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

İkinci olarak operasyonun başlamasından sonra YFC, 29 Nisan 1999 tarihinde operasyonun uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirterek durdurulmasına yönelik önlemlerin alınması için Uluslararası Adalet Divanı'na başvuruda bulunmuştur. Mahkemede, Müttefik hükümetler, Belçika hariç olmak üzere, kuvvet kullanımının *haklı bir istisnai* olduğunu belirtmişlerdir (Şahin, 2009: 245). Operasyonun istisnai niteliğinin, mevcut veya gelişmekte olan insani müdahale kavramının hukuki boyutlarından değil insani felaketin durdurulmasının gerekliliğinden kaynaklandığını belirtmişlerdir (Şahin, 2009: 245). Ayrıca, NATO liderleri insani bir müdahale için mutlaka BMGK onayının alınması gerektiğini belirtmişlerdir (Şahin, 2009: 245). Mahkeme kararında Kosova'daki insani trajedi, yaşam kaybı ve büyük acıya dikkat çekmiş ve Yugoslavya'nın her tarafında hayatların kaybedildiğini ve insanların acı çektiğini belirtmiştir (Ronzitti, 1999: 49). Aynı zamanda mahkeme, tarafları, BM Antlaşması'na, insancıl hukuk dâhil olmak üzere uluslararası hukuka uyumlu davranmaya çağırmıştır. Aslında mahkeme, her iki tarafa da eşit bir mesafede durmuştur (Ronzitti, 1999: 49). Mahkeme'nin bu şekilde davranması, insani müdahale maksadıyla BM Antlaşması dışında bir hukuki süreç oluşumuna yönelik bir örf adet hukuku oluşturmamak maksadıyla açıklanabilir. İnsani müdahale kapsamında BM Antlaşması dışında güç kullanmanın bir şekilde Mahkeme tarafından onaylanması son derece tehlikeli gelişmelere sebebiyet verebilir. Bu kavram, suistimale açık olabilecek ve devletler siyasi hedeflerine ulaşmak için güç kullanımlarını bu kavramın altına gizlemeye çalışabileceklerdir. Bu kapsamda mahkemenin kararı eleştiriye açık değildir. Diğer yandan Mahkeme, Kosova'daki durumu net bir şekilde ifade ederek ve NATO'nun harekâtını durdurmasına yönelik bir ifade kullanmayarak söz konusu harekâtın istisnai yapısını üstü kapalı bir şekilde kabul etmiş gözükmektedir.

Üçüncüsü, NATO harekâtından hemen sonra BMGK'nin 10 Haziran 1999 tarihinde kabul ettiği 1244 sayılı karar ile NATO operasyonunu tartışmalı bir şekilde *ex post facto* onaylamıştır. (Haines, 2009: 479). 1244 sayılı karar, NATO ile YFC arasında operasyonun durdurulmasına yönelik olarak yapılan anlaşmanın esasları üzerine oturtulmuştur. Dolayısıyla, BMGK 1244 sayılı kararı ile müdahalenin sonuçlarını kabul ederek Kosova'da operasyon sonrası yeni bir yönetim düzenlemesi yapılmasına (BM Kosova Geçici Yönetimi-UNMIK'in teşkil edilmesine) ve bir NATO

gücünün (KFOR) Kosova'ya yerleştirilmesine karar vermiştir (Haines, 2009: 479).

Sonuç itibarıyla, Müttefik Harekât Gücü uygulamasının, uluslararası hukuktan istisnai bir şekilde ayrılan ancak meşruluğunu insani zorunluluklar üzerine dayandıran özel bir durum olarak nitelemek uygun bir yaklaşım olacaktır. Diğer bir ifadeyle Müttefik Harekât Gücü uygulaması, hukuki olmamış ancak meşru olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada, Kosova'da 1999 yılında icra edilen Müttefik Güç Harekâtı'nın askeri boyutu ve harekâtın uluslararası hukuka uygun olup olmadığı incelenmiştir. İki ana konunun doğrudan tartışılması yerine öncelikle tarihi bir süreç içerisinde Kosova incelenmiştir. Kosova, hem Osmanlı döneminde hem de Osmanlı sonrası Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve YFC döneminde hiçbir zaman bağımsız bir yapı ya da kurucu cumhuriyetlerden birisi olamamış olsa da değişen derecelerde özerk bir yapıya sahip olmuştur. Osmanlı dönemi sonrasında Kosovalı Arnavutlar, Arnavutluk ile birleşme ya da kendi bağımsızlıklarını kazanma çabası içerisine girmişler ve kendilerini merkezi devlete bağlı hissetmemişlerdir. Bu sebeple, Kosova, Tito dönemi hariç, sürekli bir çatışma alanı olmuştur. 1999 yılında yapılan NATO harekâtı, bu çatışma dönemini sona erdirmiş olması bakımından önem kazanmaktadır. Müteakip aşamada 2008 yılında, Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bağımsızlık ilanı Kosova'ya tam olarak barış ve huzuru getirmemiştir.⁵

Kosova Harekâtı, askerî anlamda da ilkleri bünyesinde barındırmıştır. Kara harekâtı yapılmaksızın, hava harekâtı ile bir savaşın kazanıldığı ilk örnek olmuştur. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak askeri hedeflerle birlikte sivil halkın da yaşamı için vazgeçilmez olan stratejik nitelikteki ekonomik tesisler, altyapı, komuta kontrol sistemleri ve ulaştırma hatları hedef alınmıştır. Böylelikle hem YFC ordusu hem de Sırp halkının en temel ihtiyaçların karşılanmasında sıkıntı yaşanmış ve umutsuzluğa düşmüşlerdir. NATO'ya savaşı kazandıran da bu olmuştur. Gerçekten de NATO, harekât boyunca İHA, hayalet uçak ve GPS güdümlü bombaları kullanmasına rağmen Sırp ordusunun ağır teçhizatının ancak yarısını imha edebilmiştir. Askeri hedeflere yapılan hava saldırıları sonucunda elde edilen bu sonuç, Miloşeviç yönetiminin NATO'nun öne sürdüğü şartları kabul etmesini sağlayamamıştır. Dolayısıyla NATO, harekâtı sonuçlandırmak için ikinci bir seçenek olarak sonucu önceden

kestirilemeyecek bir kara harekâtına başlayacak ya da hava saldırıları ile harekâta devam edecek ve bu durum ise harekâtın uzamasına yol açacaktı. Bu nedenle hava harekâtının belirli bir aşamasında hedef değişikliğine gidilerek YFC'nin sivil halkın günlük hayatında önemli yeri olan stratejik nitelikteki tesis ve sistemlerine saldırılmış ve bu hedef değişikliği sonucunda ortaya çıkan zarar, YFC'nin NATO'nun öne sürdüğü şartları kabul etmesine yol açmıştır.

Harekâtın hukukiliği hususunda ise, öncelikle insani müdahale kavramı incelenmiştir. İnsani müdahale, uluslararası hukukta doğrudan yer alan bir uygulama değildir. Ancak BMGK yetkisi ile insani müdahale yapılabilmesi mümkündür. Bu kapsamda da 17 Mart 2011 tarihinde Libya'daki sivillerin korunmasına yönelik alınan 1973 sayılı BMGK kararı bu tür uygulamaların en sonuncusu olarak örnek verilebilecektir. Kosova'daki NATO harekâtı da insani felaketi durdurmak için yapılmıştır. NATO üyeleri, neredeyse kesin olan bir veto nedeniyle ellerinin tamamen bağlanmasını önlemek için BMGK kararı aramamışlardır. Ancak daha sonradan meydana gelen gelişmeler, bu harekâtın meşruluğunu teyit etmiştir. Bununla birlikte, NATO liderleri de harekât esnasında ve sonrasında yaptıkları açıklamalarla bu harekâtın istisnai yapısına dikkat çekmişler ve uluslararası hukuka ve BM Antlaşmasına olan bağlılıklarını dile getirmişlerdir.

NATO harekâtı sonrasında devletler, insani müdahaleye yönelik bir örf ve adet hukuku oluşmaması için çaba göstermişlerdir. Harekât sonrasında Almanya Dış İşleri Bakanı Joschka Fischer, Kosova'da barışçıl çözümün bulunmasına yönelik bütün çabaların başarısız olmasının ardından BMGK'nin kendi ellerini kendisinin bağladığını, acil yardım sağlamak amacıyla müdahalenin yapıldığını ve bu harekâtın, hiçbir şekilde güç kullanımına yetki veren BMGK'nin otoritesini zayıflatmak amacıyla örnek olarak kullanılmamasını gerektiğini belirtmiştir (Şahin, 2009: 245). Bu harekâttan sonra karşılaşılan iki olay da bu yönde gelişmiştir.

Birinci olay, 1999 yılında Doğu Timor'da yaşanmıştır. Doğu Timor'da yapılan referandumdan bağımsızlık kararı çıkması üzerine Endonezya Doğu Timor'a müdahale etmiş ve bunun sonucunda şiddet olayları yaşanmıştır. Büyük çaplı operasyon sonucunda, bir ay içerisinde, 2000 insanın öldürüldüğü, kadın ve çocukların cinsel istismara maruz kaldığı, nüfusun üçte ikisinin evlerini terk ettiği ve Doğu Timor'un altyapısının %75'inin tahrip edildiği belirtilmektedir (Chomsky, 2003: 72). BMGK, Doğu Timor'daki duruma yönelik yaptığı değerlendirme sonucunda

1264 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu kararda, BM Güvenlik Konseyi, Doğu Timor'daki sivillerin içinde bulunduğu şiddet ortamına ve büyük oranlarda yaşanan zorunlu göçe dikkat çekmiş, bu kapsamda Doğu Timor'da güvenli bir ortamın yeniden tesis edilmesi, sivillerin tekrar evlerine dönebilmesi ve insani yardım kurumlarının görevlerini güvenli şekilde yerine getirebilmesi için kuvvet kullanımı yetkisine de haiz olan çok uluslu bir gücün Doğu Timor'a konuşlandırılması çağrısı yapmıştır (BM İnternet Sitesi, 1999: 1264 sayılı karar metni). Müteakip aşamada yarısını Avustralyalı askerlerin oluşturduğu ve 17 ülkenin kuvvet tahsis ettiği 9.900 kişilik bir BM Gücü müdahale etmiştir (www.easttimorgovernment.com).

İkinci olarak, Fildişi Sahili'nde 2002 yılında iç savaş çıkmış ve yönetimde olan hükümet ülkenin güney yarısını, isyancılar ise kuzey yarısını kontrol altına almışlardır. Kuzey bölgeyi kontrol altına alan isyancıların doğrudan şehirleri hedef alması nedeniyle sivil halk büyük kitleler halinde komşu ülkelere kaçmak durumunda kalmıştır (www.unicankara.org.tr, t.y.: "Fildişi Sahilleri" bölümü). Ayrıca BMGK, 2003 yılında aldığı 1460 sayılı karar ile kadın ve çocukların cinsel istismara uğradığını belirtmiş, 15 yaş altı çocukların asker olarak çatışmalarda kullanılmasının Roma Statüsü gereğince bir savaş suçu olduğunu hatırlatmış, taraflara çocukların çatışmalarda kullanılmaması ve uluslararası insancıl hukuk kurallarına uyma çağrısı yapmıştır (BM İnternet Sitesi, 2003: 1460 sayılı karar metni). 2004 yılında BMGK'nin aldığı 1528 sayılı karar kapsamında 6910 kişilik bir BM Gücü görevlendirilmiştir. (United Nations Operation in Côte d'Ivoire [UNOCI], t.y.: "Facts and Figures" bölümü) BM Gücü, 1528 sayılı karar çerçevesinde, ateşkes şartlarına uyulup uyulmadığının gözlemlenmesi, silahsızlanma çabalarına destek verilmesi, Ulusal Uzlaşma Hükümetinin kurulması çalışmalarının kolaylaştırılması, kadın ve kız çocuklara karşı uygulanan şiddetin durdurulması ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi amaçlarına yönelik olarak kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere her türlü çabayı gösterme görevi almıştır (BM İnternet Sitesi, 2004: 1528 sayılı karar metni). Ayrıca aynı karar, hâlihazırda Fildişi Sahili'nde bulunan Fransız kuvvetlerine bir yıl daha ülkede kalarak BM Gücünü destekleme görevi vermiştir (BM İnternet Sitesi, 2004: 1528 sayılı karar metni, 16. Prg). Görüldüğü gibi her iki olayda müdahale kuvvetinin yetkilendirilmesi BMGK tarafından yapılmıştır. Buradan hareketle Kosova harekâtından günümüze kadar olan süreçte, aynı tarzda gelişen ve meşruiyet kazanan bir insani müdahale harekâtının yapılmadığı ifade edilebilecektir. Dolayısıyla, NATO'nun Kosova operasyonu hâlihazırda bir örf ve adet kuralı oluşturmamıştır.

Bununla birlikte, BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 1999 yılı Eylül ayında BM Genel Kurulu'nda yaptığı bir konuşmada “insani müdahale devletlerin egemenliğine kabul edilemez bir saldırı ise sistematik insan hakları ihlalinin yaşandığı Ruanda ve Srebrenica'ya nasıl müdahale edeceğiz” diyerek insani müdahale konusunda karşılaşılan ikileme dikkat çekmiştir (Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu [ICISS], 2001a: VII). Bunun üzerine Kanada Hükümeti tarafından Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu kurulmuş ve komisyon *Koruma Sorumluluğu (The Responsibility to Protect)* başlığı altında raporunu 2001 yılında Kofi Annan'a sunmuştur. Rapor, insani müdahale konusunda yetki verme makamı olarak BMGK'yı göstermiştir (Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu [ICISS], 2001a: 74). Rapor, BMGK üyelerine insani müdahale konusunda karar alınması sürecinde göz önünde bulundurulacak ilkeler ve esaslar belirlemelerini ve daimi beş üye ülkenin, yaşamsal çıkarları söz konusu olmadıkça insani müdahale konusunda veto yetkilerini kullanmamalarını tavsiye etmiştir (Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu [ICISS], 2001a: 75). Sonuç itibarıyla Kosova Harekâtından bugüne kadarki süreçte insani müdahale kavramına yönelik bir örf ve adet hukuku oluşmamış ve bu hususta yapılan doktrinsel çalışmalar da mevcut yapıyı işaret etmiş ve bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Dolayısıyla Müttefik Güç Harekâtı, uluslararası hukuka aykırı ancak meşru bir istisna olarak kalmaya devam edecektir.

Bu çalışmada son olarak, insani müdahale harekâtı ile Müttefik Güç Harekâtının hedef seçimi arasında ortaya çıkan ikileme dikkat çekilecektir. Müttefik Güç Harekâtı, hem NATO liderlerinin hem de NATO'nun resmi açıklamalarında da belirtildiği gibi bir insani müdahale harekâtıdır. NATO, Müttefik Güç Harekâtının boyutunu sınırlı tutarak sonuca gitmek istemiş, diğer bir ifadeyle kara harekâtı seçeneğine çok sıcak bakmadan sonuca hava harekâtı ile ulaşmaya çalışmıştır. Ancak Müttefik Güç Harekâtının ilk iki ayı itibarıyla hava harekâtının YFC'nin savaşma azim ve iradesini kıramamış olması, NATO'yu harekâtın müteakip safhasına yönelik olarak yeni bir karar verme sürecine itmiştir. Bu aşamada NATO, hava harekâtına nazaran daha fazla risk içeren kara harekâtını başlatmak yerine hava harekâtının hedeflerini revize etmiş ve YFC'nin stratejik nitelikteki ekonomik tesislerini, altyapısını, komuta kontrol sistemlerini ve ulaştırma hatlarını hedef almıştır. Böylelikle NATO, hedefini taktik sahadan stratejik sahaya kaydırmış, YFC ordusunu destekleyen stratejik kaynakları da hedef almıştır. Bu anlamda YFC'nin elektrik üretim ve dağıtım tesisleri, rafinerileri ve yakıt depoları, yollar, köprüler ve NATO'nun yanlışlıkla

vurulduğunu belirttiği Belgrad'daki bir hastane hedef olmuştur. Her ne kadar stratejik nitelikteki bu hedefler askeri harekâtın desteklenmesinde önemli yere sahip olsa da söz konusu tesisler YFC halkının günlük hayatı için de vazgeçilmez niteliktedir. Dolayısıyla stratejik nitelikteki bu hedeflerin vurulması ile hem YFC ordusunun savaşa devam etme isteği kırılmış hem de sivil halk zor durumda bırakılarak YFC hükümetine Kosova konusunda geri adım atması hususunda baskı yapması sağlanmıştır. İkilem bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kosova'da meydana gelen insan hakları ihlalleri sonucunda Müttefik Güç Harekâtını başlatan NATO, harekâtı, YFC halkının bazı insani haklarını ihlal ederek sonuçlandırmıştır. Müttefik Güç Harekâtı, bu anlamda da halen bir ilk ve istisna olma özelliğini sürdürmektedir.

¹ Bu suçlara şu şekilde bazı örnekler verilebilir:

- 16 Haziran 1982'de 8 Arnavut genç, gösteride "Kosova Cumhuriyeti" şeklinde bağırarak için ceza almışlardır (Milliyet, 16 Haziran 1982)

- 1981 yılında 7 Arnavut, *Arnavutluk yanlısı çalışmalar* yapmaktan 7-15 yıl arasında hapis cezası almışlardır (Milliyet, 19 Ağustos 1981)

- 1981 yılında 5 Arnavut, *karşı devrimci faaliyetlerden* suçlu bulunmuştur (Milliyet, 22 Ağustos 1981).

² Başka bir kaynakta ise Sarin gazının kullanımı sonucunda 4.000 kişinin etkilendiği iddia edilmektedir. (Radio Free Europe Internet Sitesi, 9 Ağustos 1999: 6. prg). Ancak bu iddialar doğrulanmamıştır.

³ 1000 lb. ağırlığındaki Müşterek Doğrudan Saldırı Mühimmatı (JDAM), ilk defa Kosova operasyonunda kullanılmıştır. Bombanın özelliği, GPS güdümlü bombaların ilk örneğini oluşturmasıdır.

⁴ Uluslararası Ceza Mahkemesi, sürekli nitelikte, anlaşma ile kurulmuş uluslararası bir mahkemedir. Anlaşmanın zeminini oluşturan Roma Statüsü, 120 ülke tarafından imzalanmış, 60 ülkenin onaylaması ile 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Hâlihazırda 119 ülke, mahkemenin yetkisini kabul etmiştir. Mahkeme, bağımsız niteliktedir ve BM'nin bir kuruluşu değildir. Mahkeme, soykırım suçunu, insanlığa karşı işlenen suçları ve savaş suçlarını yargılamaktadır. Söz konusu suçların ulusal mahkemeler tarafından yargılanmaması/yargılanamaması durumunda Uluslararası Ceza Mahkemesi sürece dâhil olabilmektedir. Taraf bir ülkenin başvurusu, Mahkeme savcısının girişimi ve BM Güvenlik Konseyi'nin Mahkemeye başvurusu ile olaylar, Mahkeme'nin önüne getirilebilmektedir. Bildirilen olaya yönelik olarak soruşturma başlatma ve dava açma yetkisi, Mahkeme savcısına aittir. (Uluslararası Ceza Mahkemesi İnternet Sitesi, 2011: Mahkeme Hakkında).

Her ne kadar ABD, 2000 yılında Roma Statüsü'nü imzalasa da 2002 yılında Statü'den çekilmiştir. ABD, barış gücü operasyonlarına katılan askerlerinin Statü kapsamına alınmamasını istemiştir. Bu isteğinin kabul görmemesi üzerine ABD, ülkelerle İkili Dokunulmazlık Antlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Bu anlaşmalarla, ABD yönetiminin onayı alınmaksızın diğer ülkelerin kendi ülkelerinde bulunan ABD askeri personelini Mahkemeye teslim etmesi engellenmektedir. (Bogdan, 2008: 26-27). ABD'nin bu tür çabaları Mahkeme'nin etkisiz hale gelmesi sonucuna yol açabilecektir.

⁵ Kosova'nın kuzeyinde yer alan Sırp kökenli nüfusun yoğunluklu olduğu Mitroviça bölgesi, Kosova yönetimi yerine Sırbistan yönetimine yakın olmayı tercih etmektedir. 27 Temmuz 2011 tarihinde Sırp

eylemciler tarafından yakılan ve bu sebeple kapanan Yarinya sınır kapısı ancak iki ay sonra KFOR güçleri tarafından açılabilmiştir (www.haberler.com, 2011: 1-3 prg.). Mitrovica bölgesinde yaşanan gerilim hâlihazırda devam etmektedir.

Kaynaklar

- Hamza, A. (2006). *Makedonya-Arnavutluk İlişkilerinde Arnavut Sorunu*. Üsküp: Logos.
- ABD Savunma Bakanlığı. (31 Ocak 2000). *Report to Congress: Kosovo/Operation Allied Force After-Action Report*, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/kosovoaa/kaar02072000.pdf> adresinden alınmıştır.
- Ayhan, H. (2010). Arnavut ve Sırp Savları Bağlamında Kosova'nın Sahipliği Sorunu, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 73-86.
- Babuna, A. (2010). Kosova Sorunu Üzerine, *Dış Politika Enstitüsü İnternet Sitesi*. http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/ababuna_p.htm adresinden alınmıştır.
- Başeren, S.H. (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BBC İnternet Sitesi. (19 Eylül 2007). *Cambodia's brutal Khmer Rouge regime*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7002629.stm> adresinden alınmıştır.
- BM Enformasyon Merkezi Ankara. *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin1210.pdf adresinden alınmıştır.
- BM Enformasyon Merkezi Ankara. *Fildişi Sahilleri*, <http://www.unicankara.org.tr/today/2.html> adresinden alınmıştır.
- BM İnternet Sitesi. *BMGK 1160 numaralı Karar Metni*. <http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1160.htm> adresinden alınmıştır.
- BM İnternet Sitesi. *BMGK 1199 numaralı Karar Metni*, <http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1199.htm> adresinden alınmıştır.
- BM İnternet Sitesi. *BMGK 1264 numaralı Karar Metni*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/264/81/PDF/N9926481.pdf?OpenElement> adresinden alınmıştır.
- BM İnternet Sitesi. *BMGK 1460 numaralı Karar Metni*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/231/16/PDF/N0323116.pdf?OpenElement> adresinden alınmıştır.
- BM İnternet Sitesi. *BMGK 1528 numaralı Karar Metni*,

- <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/253/20/PDF/N0425320.pdf?OpenElement> adresinden alınmıştır.
- BM İnternet Sitesi. *BMGK 1203 numaralı Karar Metni*,
<http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1203.htm> adresinden alınmıştır.
- BM İnternet Sitesi. 26 Mart 1999. *BMGK 6659 numaralı Basın Açıklaması*,
<http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990326.sc6659.html> adresinden alınmıştır.
- Bogdan, A. (2008). The United States and the International Criminal Court: Avoiding Jurisdiction Through Bilateral Agreements in Reliance on Article 98. *International Criminal Law Review* 8, 1-54.
- Chomsky, N. (2003). *Radical Priorities*. Canada: AK Pres.
- Bozkurt, G.S. (2010): Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X/2, 51-95.
- East Timor Hükümeti İnternet Sitesi. (2008). *History of East Timor*,
<http://www.easttimorgovernment.com/history.htm> adresinden alınmıştır.
- Franck, M.T. (2002). *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. (2009). *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Globalsecurity.org. *Operation Allied Force*.
http://www.globalsecurity.org/military/ops/allied_force.htm adresinden alınmıştır.
- Gomersall, S.J. (1998). *Birleşik Krallık BM Daimi Temsilcisinin Güvenlik Konseyi Başkanına Mektubu*. (Letter Dated 11 March 1998, From The Deputy Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations Addressed to the President of the Security Council).
<http://www.un.org/peace/kosovo/s98223.pdf> adresinden alınmıştır.
- Haberler.com İnternet Sitesi. (01 Ekim 2011). *KFOR, Yarinye Sınır Kapısını Açtı, Sıplar Barikat Kurup Ulaşımı Engelledi*.
<http://www.haberler.com/kfor-yarinye-sinir-kapisini-acti-siplar-barikat-3030749-haberi> adresinden alınmıştır.
- Haines, S. (2009). The Influence of Operation Allied Force on the Development of the Jus Ad Bellum. *International Affairs*, 85 (3), 477-490.

- Hehir, A. (2009). NATO's "Humanitarian Intervention" in Kosovo: Legal Precedent or Aberration?. *Journal of Human Rights*, 8, 245-264.
- Holzgrefe, J.D. (2003). "The Humanitarian Intervention Debate", Holzgrefe, J.D. ve Keohane R. (Ed.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Cambridge, 15-52.
- Kamboçya Fahri Konsolosluğu. *Kamboçya Hakkında*.
http://www.kambocya.org.tr/kambocya_hakkinda.htm adresinden alınmıştır
- Karakoç, J. (2006). ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 227-242.
- Koskenniemi, M. (Mart 2002). 'The Lady Doth Protest Too Much' Kosovo, and the Turn to Ethics in International Law. *The Modern Law Review Limited*, 65 (2), 159-175.
- Kuzey Atlantik Konseyinin Basın Açıklaması. (12 Nisan 1999).
<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-058e.htm> adresinden alınmıştır.
- Lambeth, B.S. (2010). Balkan Air Wars. *Air Power History*, 31-43.
- McCoubrey, H. (Sonbahar/Kış 2000). International Humanitarian Law and the Kosovo Crisis. *International Journal of Human Rights*, 4 (3/4), 184-206.
- Mertus, J. A. (2009). Operation Allied Force: Handmaiden of Independent Kosovo. *International Affairs*, 85: 3, 461-476.
- Perry, J, D. (Summer 2000). Operation Allied Force. *Aerospace Power Journal*, 14 (2), 79-91.
- Radio Free Europe İnternet Sitesi. (9 Ağustos 1999). *Yugoslavia: Expert Alleges Serbs Used Nerve Gas In Kosovo*.
<http://www.rferl.org/content/article/1092034.html> adresinden alınmıştır.
- Reisman, M. ve McDougal, M. (1973). "Humanitarian Intervention to Protect the Ibo's", Lillich, R. (Ed.), *Humanitarian Intervention and the United Nations*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Ronzitti, N. (1999). Lessons of International Law from NATO's Armed Intervention Against the Federal Republic of Yugoslavia. *The International Spectator*, 34 (3), 45-54.
- Ronzitti, N. (1985). *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion And Intervention On Grounds Of Humanity*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Sperling, J. ve Webber, M. (2009). NATO: From Kosovo to Kabul, *International Affairs*, 85 (3), 491-511.

- Şahin, S. (2009). The Use of the 'Exceptionalism' Argument in Kosovo: An Analysis of the Rationalization of External Interference in the Conflict. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11 (3), 235-255.
- Taşdemir, F. ve Yürür, P. (1999) Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 99(3), 135-152.
- The Library Of Congress, Congressional Research Service Report for Congress. (1999). *Kosovo: Lessons Learned from Operation Allied Force*. <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl30374.pdf> adresinden alınmıştır.
- The US Department of State, *Rambouillet Anlaşması Tam Metni*. http://www.state.gov/www/regions/eur/ksvo_ambouillet_text.html adresinden alınmıştır.
- Türbedar, E. (2007). Balkanlar'daki Türk ve Müslüman Varlığının Sembolü, *Yel Dergisi*.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Evaluation and Policy Analysis Unit. (2000). *The Kosovo refugee crisis*. Switzerland: UNHCR.
- Uluslararası Ceza Mahkemesi İnternet Sitesi. (2011). *ICC at a glance*. <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/About+the+Court/ICC+at+a+glance/> adresinden alınmıştır.
- Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS). (2001a). *Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect)*. <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> adresinden alınmıştır.
- Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS). (2001b). *The Responsibility To Protect: Research, Bibliography, Background (Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty)* <http://web.idrc.ca/openebooks/963-1/> http://www.google.com/books?hl=tr&lr=&id=31qFeSkSb5IC&oi=fnd&pg=PR5&dq=The+Responsibility+to+Protect:+Research,+Bibliography,+Background&ots=-AfLE-OQT_&sig=e1jl-T4VUW_IRABaN6FBp_vqLhY#v=onepage&q=The%20Responsibility%20to%20Protect%3A%20Research%2C%20Bibliography%2C%20Background&f=false adresinden alınmıştır.
- United Nations Operation in Côte d'Ivoire (UNOCI). *Facts and Figures*. <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unoci/facts.shtml> adresinden alınmıştır.

- Webber, M. (2009). The Kosovo war: a recapitulation, *International Affairs*, 85 (3), 447-459.
- www.slobodan-milosevic.org. (28 Haziran 1989). *Slobodan Milosevic's 1989 St. Vitus Day Speech*. <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm> adresinden alınmıştır.
- Yılmaz, H. (1999). *Kosova Hava Harekâtı*. SHAPE: NMR Başkanlığı.
- Yılmaz, M. (2005). *Kosova Bağımsızlık Yolunda*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Youngs, T., Oakes, M. ve Bowers, P. (1999). Kosovo: Operation "Allied Force". *Library House of Commons Research Paper 99/48*. <http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP99-48> adresinden alınmıştır
- Yüksek Temsilci ve AB Özel Temsilcisi Ofisi (1998). *Temas Grubu Bildirisi -25 Mart 1998, Bonn*. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2011. http://www.ohr.int/other-doc/contact-g/default.asp?content_id=3552 adresinden alınmıştır.